

Mystika půdy, národa a krve

Spisovatelé ve vztahu k tradicionalistickým a regionálním kulturněpolitickým aspektům v letech 1924–1934

VERONIKA VEBEROVÁ

Jistota národa a Dykův strach z její ztráty

Po vzniku první republiky se elementární jistoty, vyjádřené symbolicky založenými termíny „půda“, „národ“, „krev“, nejprve opouštěly v radostné poválečné euforii, aby byly následně znovu nalézány v různých podobách. Jednou z takových jistot byl národ a s ním spojený pojem nacionalismu. Podle Carltona Josepha Huntleye Hayese¹ se pojem nacionalismu může chápat vzhledem k historickému vývoji v šesti různých typech: humanitní nacionalismus, jakobínský nacionalismus, tradiční nacionalismus, liberální nacionalismus, integrální nacionalismus a hospodářský nacionalismus. Historikové se zkoumání nacionalismu a jeho různých podob věnují právě od 30. let 20. století, tedy od doby, kdy se nacionalismus stal velmi živým problémem a nesl v sobě mnoho různých konotací, ať kladných, nebo záporných. Zatímco v dnešní době se zvláště po zkušenosti druhé světové války vnímá nacionalismus spíše jako něco negativního a extrémního, v období první republiky se například právě integrální nacionalismus stával předmětem diskusí. Nejen jeden politik se pod jeho praporem snažil získat hlasy voličů. Jedním z nich byl také Viktor Dyk, politický zástupce národní demokracie. V integrálním nacionalismu viděl nejen prostředek k sjednocení národa proti vnějším nepřítelům, ale zároveň princip snahy o integraci národa a eliminaci domácích nepřátel. Jakým způsobem Dyk bojoval proti ztrátě jistoty národního uskupení, je patrné z jeho publicistické činnosti, která vyšla souborně pod názvem *O národní stát*.

Národní demokracie, jejímž členem Viktor Dyk byl, je vnímána spíše jako strana pravicová, její profilace však byla poněkud složitější. Její názorové rozpětí vymezovala jak bezmála levicově založená stanoviska, jejichž nositelé se shromažďovali okolo týdeníku *Demokratický střed*, tak až téměř krajně pravicové nacionální názory. Integrální nacionalisté, kterým byly tyto postoje blízké, se sdružovali kolem měsíčníku *Národní myšlenka*. Ačkoliv národní demokracie byla stranou uvnitř nejednotnou a roztržitou,² jejím ideovým základem zůstával tradicionalismus a zásadně kritický postoj vůči politice „Hradu“, reprezentované křídlem Masarykovým a Benešovým. Viktor Dyk, stojící po válce spíše v blízkosti krajně pravicového křídla strany, vedl svůj boj na stránkách *Národních listů*, *Demokrata*, ale i v osobní korespondenci přímo s prezidentem T. G. Masarykem. Velké kritice podrobil například Masarykovu *Světovou revoluci*; vytýkal mu zejména podceňování domácího odboje ve prospěch odboje zahraničního.

V Dykově publicistické činnosti se objevuje několik krucióálních témat, která nepřestávala básníka a politika zneklidňovat a stala se mu jakýmsi úhelným kamenem, kolem něhož postavil obrannou zeď, z níž vedl svoji kritickou palbu na klíčová témata mladého československého státu. Jedním z nich například byla postava vůdce husitského hnutí

¹ Hayes, Carlton Joseph Huntley: *The Historical Evolution of Modern Nationalism*. R. R. Smith, New York 1931.

² Tomeš, Josef: Nacionalismus a demokracie. In: Broklová, Eva; Tomeš, Josef; Pehr, Michal: *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém pololetí první Československé republiky*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Praha 2008, s. 135.

František Kobliha, Viktor Rantišek Zafouk, básník Jan Čy a Zdeňka Dyková u Dyků arty (1929).

Jana Žižky, jehož význam se odvážil napadnout Arnošt Dvořák v dramatu *Husité*, což se následně stalo předmětem Dykovy kritiky. Dyk se u příležitosti pětistého výročí Žižkovy smrti, v roce 1924, k této legendární postavě několikrát vrátil, nejprve v *Národních listech* a ještě jednou v *Lumíru*. Oceňoval na Žižkovi zejména „to, že měl smysl pro míru a pro dosažitelné; to, že v době s anarchistickými sklony dovedl udržet kázeň a pořádek, podřizuje se svému úkolu, ale žádaje, aby také druzí se mu podřizovali“.³ Přisuzoval mu dokonce zásluhu o vznik národa: „A přece pro nás všechny Žižka bojoval! Ať jakýkoliv je názor náš na katolictví a náš poměr k Římu, i katolíkoví, je-li dobrý Čech, je jasno, že bez tohoto národního hrdiny nebylo by snad vůbec národa, rozhodně však ne samostatnosti.“⁴

Žižka je oceňován jako zachránce stability, silný vůdce, který se dokázal postavit nejenom vojsku, ale také zmatkům doby, a to důrazem na pevný řád. Dyk píše: „Snad nehynoucí zjev velkého slepce v dobách zmatků a nedorozumění vyvede nás z bezútěšného bludiště.“⁵ V tomto hodnocení se Viktor Dyk shodoval také s katolickým *Rozmachem* Jaroslava Durycha, kde v článku Jan Žižka obhajoval Jan Scheinost skrze Žižkovu postavu také smysl vojenství, když napsal: „Předsudek proti umění válečnému dědí po sobě všechny choré doby.“⁶ Zatímco Hus vnesl zmatek, Žižka přinesl řád: „Z myšlenkové revoluce Husovy se rodil chaos, který jen zakročením Žižkovým se nezměnil v anarchii.“⁷ Ochrana řádu a stability nabývala v Dykově argumentaci zásadní důležitosti. Dyk se vyhraňuje proti pacifismu, který se v situaci poválečné euforie šířil, a naopak se vyslovil pro obhajobu násilí a boje, hájícího národní suverenitu. Opakovaně varoval před opomíjením vojenství a jeho podceňováním. Uchylování se k násilí a ke zbrani dokládá mimo jiné pocit ohroženosti, který v Dykových statích dominoval již od počátku 20. let. V roce 1930 to jasně vyjádří Karl Jaspers: „Zbývá otázka *branné schopnosti vůbec*. Ten, kdo zrušil vnitřní připravenost k fyzickému boji, je i při zdaru dlouhého míru natrvalo ztracen. [...] Možnost války se každopádně nevylučuje tím, že se převládající většina zřekne brannosti. I když vojenský patos z války se stal nevěrohodným, je nyní duchovní situace, v níž je třeba v hořké vážnosti nevyhnutelného hledat a uskutečnit tuto podobu branného smyslu, bez níž by vše ostatní bylo ztraceno.“⁸ Tyto věty byly napsány v době prvního velkého úspěchu nacionálních socialistů v Německu a Jaspers si uvědomoval, že obrana demokratických principů je nutná.

Příznačnou Dykovou reakcí bylo například to, když v roce 1924 napadl sborník pro studium mezinárodních otázek, *Zahraniční politiku*, že uveřejnil článek Františka Žilky, který víru v násilí chápal jako mezinárodní pověru. Výzvy k brannosti se pak v Dykových článcích začínají opakovaně objevovat opět kolem roku 1924. V *Národních listech* z 19. října 1924 se pozastavil nad redukcemi armádních výdajů; viděl v tom velké nebezpečí, neboť armáda je pro něho zárukou bezpečnosti státu, který by do ní měl investovat peníze. Jenomže toto byla politika, které se v době převažující antimilitaristické nálady nechtělo rozumět. Investice do armády šest let po válce, kdy se nová republika potýkala s nezaměstnaností a ekonomickým poklesem, se jeví jako plýtvání penězi. Rokem 1924

³ Viktor: *O národní stát 1923–1925*. pro zřízení desky a pomníku vi v Praze, Praha 1933, s. 286.

⁴ Ž, s. 326.

⁵ Ž, s. 331.

⁶ nost, Jan: Jan Žižka. *Rozmach* t, č. 19, s. 282.

⁷ Ž, s. 283.

⁸ s, Karl: *Duchovní situace doby* Academia, Praha 2008, s. 99.

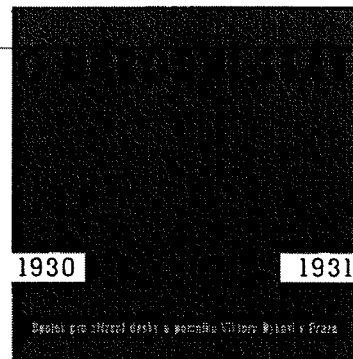
však tato poválečná hospodářská krize skončila;⁹ právě oživení ekonomiky ale „jako vlečku za sebou táhlo i nástup nové éry poválečné konsolidace a pacifismu“, proti kterému se Dyk vymezoval.¹⁰ Tento naivní idealismus Dyk ani v nejmenším nesdílel. Byl naopak přesvědčen o velké ohroženosti našeho státu, a to i zevnitř.

Dyk se ve své publicistické činnosti věnoval velmi často postavení menšin, tedy zejména menšině německé a maďarské, ostatní menšiny ho nezajímaly, což dokládá, že jeho zájem byl opětovně motivován čistě nacionálně. Nejednalo se vlastně ani tak o menšiny v pravém slova smyslu, protože „tři miliony Němců v Československu svým sociálním a kulturním potenciálem rozměry běžné menšiny převyšovaly.“¹¹ Němcům žijícím v Československu navíc postavení menšiny nepřinášelo žádné velké újmy, Němci z Československa hromadně neodcházeli, byli zastoupeni jak v politice, tak v akademickém světě, většinou bylo umožněno komunikovat se státními orgány v mateřštině.¹² To všechno byly výhody, proti nimž Dyk psal plamenné a varující protesty. Všechny ústupky z české strany vnímal jako ohrožující českou samostatnost a suverénnost. Byl přesvědčen, že Německo má v úmyslu ovládnout znovu ne-li celý svět, pak Evropu určitě. Říká: „Neexistuje v Německu strana, která by pochybovala o tom, že posláním a určením Německa je vládnout světu. Důsledkem tohoto přesvědčení je, že zloba vzniklá z povšechných a osobních potíží nikdy se nepřihrocuje proti rodné zemi, ale proti nepřátelům Německa.“¹³

V podstatě je však v těchto výrociích skryt obdiv. Dyk jako by po takovém vlasteneckém vymezení toužil rovněž v domácím prostředí. Oceňoval například to, že se Němci dokázali sjednotit, zatímco česká strana, ač silnější, byla neustále oslabována vnitřními rozpory. Trpce konstatuje: „Německý sociální demokrat je především Němcem, německý komunista zůstává Němcem. Toť prvá věc, nad níž dlužno vážně se zamyslet.“¹⁴ Neváhá dokonce demagogicky dokazovat, že sebevraždy mladých mužů skákajících z písecké a budějovické městské věže – jedno z četných témat dobového bulváru – zapříčinila špatná politika, která dle Dyka vytváří dojem, že Československá republika prý nemá smysl: „Je Československá republika ještě republikou, nemá-li v ní ‚příslušník jazyka státního‘ práva, aby dostal ve svém jazyku domovský list, musí-li asistovat slavnostnímu sjímání nápisů českých a vyhazovům jídelních lístků, poněvadž ten či onen politický činitel toleruje stav, podle něhož menšinovým právem Němců je, aby Češi byli bez práv?“¹⁵ Dyk své postavení zná a dobře ho reflektuje. „Posedl mne křečovitý strach z Němců,“ napsal v polovině 20. let.¹⁶ Sám však dodává, že je lepší jeho proklamovaná nedůvěra než zklamaná důvěra celého státu. V tomto duchu byly vedeny další publicistické příspěvky v *Samostatnosti*, v *Národních Listech*, v *Demokratu*, *Lumíru* nebo ve *Frontě*.

Dyk byl ve své době obviňován z fanatického nacionalismu, ze sympatií k fašismu a diktátorskému režimu, byl nazýván dokonce „obrfašistou“.¹⁷ On sám se však marně domáhal například demokratického vysvětlení případu Radoly Gajdy. Jeho výroky byly záměrně překrucovány, takže se zdálo, že jde o snahu, aby se označovalo jednoznačnou nálepkou ono nebezpečné bez jeho bližšího prozkoumání. Demokracie se tu pokoušela jasně vymezit hranice své tolerance, avšak v důsledku křečovitě usilovala zejména o sebepotvrzení. Zdá se, že je tak možno dát za pravdu slovům národně demokratického politika Vlastimila Klímy, podle jehož pamětí byla národní demokracie omezována ve snaze plně se projevit. Klíma napsal: „Byla nedemokraticky umlčována a zaháněna

VIKTOR DYK

Viktor Dyk: *O národní stát* (autor obálky neuveden).Dr. Desiderius: Redaktoři *Lumíra*. Reprodukce z roku 1924.

⁹ Kárník, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918–1938). Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918–1929)*. Libri, Praha 2003, s. 416.

¹⁰ Tamtéž, s. 416.

¹¹ Křen, Jan: *Dvě století střední Evropy*. Argo, Praha 2005, s. 400.

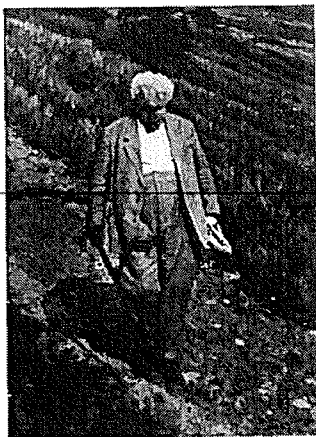
¹² Tamtéž.

¹³ Dyk, Viktor: *O národní stát 1923–1925*. Spolek pro zřízení desky a pomníku V. Dykovi v Praze, Praha 1933, s. 173.

¹⁴ Dyk, Viktor: *O národní stát 1925–1927*. Spolek pro zřízení desky a pomníku V. Dykovi v Praze, Praha 1937, s. 459.

¹⁵ Tamtéž, s. 71.

¹⁶ Tamtéž, s. 6.

Viktor Dyk v Krkonoších na cestě z Kotle na Dvoračky. Pohlednice, na zadní straně autograf Z. Dykové.

do trvalé defenzivy, jež nedovolovala, aby před občanstvem a voličstvem řekla v plném rozsahu, co říci mohla a chtěla. Nezaujatý pohled snad připustí, že jak hradní frontou, tak v důsledku toho levým blokem bylo proti ní často používáno prostředků velmi povrchních, laciných, a proto v podstatě demagogických: byla vyhlašována jednoduše za stranu nesociální, zpátečnickou, ba přímo reakční, pokroku nepřátelskou.¹⁸ Těžko lze však vinit prvorepublikovou demokracii ze všech těchto nedemokratických postupů. Zůstávají však důkazem toho, jak byla tato demokracie křehká a velmi snadno získávala své odpůrce, kteří ji vnímali jako něco příliš liberálního, příliš benevolentního, co není zárukou žádných jistot, přičemž tyto jistoty shledávala opozice zejména ve svém vyhraněném pojetí národa.

S širokým chápáním elementárních životních jistot se úzce pojí rovněž pojem řádu, který jediný může tyto jistoty udržet v trvalé platnosti. Jestliže takto založený řád fašismus nabízel a ochraně národa věnoval primární pozornost, pak se jevil i pro národní demokraty přípustný, ovšem za jistých podmínek. Dyk například napsal: „Účel hnutí fašistického, má-li mít hnutí toto mravní oprávnění, musí být posila národní myšlenky a zeslabení stran a idejí rozkladných.“¹⁹ Dyk sám si však uvědomoval, že v našem státě by působil pouze jako vnitřní zeslabení jednotlivých stran, a proto ho nepovažoval za něco, co by se mělo v Československu dále rozmáhat. Uznával sice ideu fašismu, ale nebyl si jistý, zda-li je v praxi uplatnitelná i v rámci uspořádání našeho státu. Vnímá jej tedy kriticky a především z jeho ideové stránky. Tento idealistický nacionalismus dokáže spatřovat i ve fašismu určitá pozitiva. A právě z podobných ideologických hledisek se stala předmětem jeho obrany také postava Gajdova. Ačkoliv hájil postavu generála Gajdy, který se nechal v roce 1927 zvolit za předsedu fašistické obce, hájil ho jako generála, který se stal obětí vykonstruovaného procesu, nikoliv jako politika. Postava generála Gajdy se stala Dykovým opakovaným tématem a příčinou mnoha výtek vůči tehdejší demokracii, jejíž zástupci v roce 1926 Gajdu obvinili z přípravy protistátního puče, avšak nikdy mu tato aktivita nebyla prokázána: „[...] nechceme hájit Gajdu, dokázala-li se mu, či dokáže-li se mu vina, ale že právě chceme, aby byla dokázána.“²⁰ Jeho odsouzení se Dykovi nelíbilo z důvodu nedostatku důkazů; nestavěl na piedestal jeho osobnost, ale jeho vojenské schopnosti.

Stejně tak si vážil i předsedy Slovenské lidové strany, Andreje Hlinky, na jehož postoji oceňoval právě jeho velké národní cítění: „Hlinka, sám typický představitel slovenského národního cítění, jdoucího, pravda, až do fanatismu, ale jistě upřímného a čestného, byl zbytečně urážen a podezříván!“²¹ V respektu k národnímu cítění viděl také možnost shody mezi jednotlivými národnostními menšinami ve vládě. Uvedl: „Prakticky se ukázalo, že nacionalista Čech pochopí spíše nacionalistu Slováka než internacionál internacionála.“²²

Velkou pozornost věnoval Dyk také hraničářům, lidem žijícím na rozhraní dvou států, kde docházelo k prolínání jednotlivých národností a kde se Češi mohli na svém území ocitnout třeba i v menšině (řešily se například případy, že byly české školy, avšak chyběly české děti).²³ Hranice mu byla místem zlomu, nesnadno definovatelná, mnohdy se i samo obyvatelstvo obtížně identifikuje s tím kterým národem, vznikají smíšená manželství, jejichž děti si pak volí národnost samy. Co lze na mapě učinit jednou čarou, je ve skutečnosti podle Dykova názoru neustálý proces vymezování svých práv, prosazování svého jazyka, a to při vědomí, že obě strany na něj mají stejné právo. Oblast hranic

¹⁷ Tamtéž, s. 275.

¹⁸ Srov. Broklová, Eva; Tomeš, Josef; Pehr, Michal: *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Praha 2008, s. 187.

¹⁹ Dyk, Viktor: *O národní stát 1925–1927*. Spolek pro zřízení desky a pomníku V. Dykovi v Praze, Praha 1937, s. 278.

²⁰ Tamtéž, s. 178.

²¹ Tamtéž, s. 246.

²² Tamtéž.

tedy tvořila a vždy bude tvořit specifický typ sociálního uspořádání. Viktor Dyk na tyto problémy často upozorňoval a zdůrazňoval, že hraničáři vždy zajímali národní demokracii a stát na ně pamatoval: „To nám však nesmí bránit v zdůrazňování povinnosti, kterou mají české strany dnešní vládní většiny,“ konstatoval Viktor Dyk a pokračoval: „Jejich dobrá vůle k národnostním menšinám nesmí se stát neláskou k hraničářům.“²⁴

Německá menšina v Baarově trilogii

Jindřich Šimon Baar napsal v letech 1923–1925 svoji *Chodskou trilogii*. Jedním z dominantních témat se tu stal rozpor mezi českými sedláky a německou menšinou, kterou většinou zastupují úředníci nebo aristokracie. Spor zde nabyl bezmála obrozeneckého schématu utlačovaných Čechů a rozpínající se vrchnosti za asistence německé menšiny. První část, *Paní komisarka*, začíná přibližně v roce 1845; všudypřítomným sporem je zde rozpor mezi původními českými sedláky a německou příchozí menšinou, složenou vesměs z chalupníků, řemeslníků a bezzemků, která hrozí, že se stane většinou a dělá si nároky na pozemky a lesy českých sedláků. Námět čerpaný z první poloviny 19. století zde však velmi aktuálně koresponduje se situací první poloviny 20. let století dvacátého. Dokonce i romantická postava paní Boženy coby komisarky a její favorizace české strany zde musí být vyvedena ze svého omylu. Této role se ujímá místní duchovní Fastr, který na celý spor pohlíží velmi kriticky a obrozenecké rady, jak probudit k národnímu sebevědomí místní lid, se snaží kriticky vyvracet: „A postavím se proti chalupníkům, řemeslníkům, podruhům a bezzemkům? Ti nepatří do národa? Ti musejí prohrát?‘ „Já nevím, já tomu sporu nerozumím,“ přiznávala se v rozpacích Božena, „nechci dělat v lidech žádného rozdílu, chci, aby se milovali, a ne aby se soudili. Vy přece už jako kněz musíte chtít totéž.“²⁵ Vlastenecké cítění „paní komisarky“ je korigováno pragmatickým přístupem člověka, který zde, na hranici, žije a ví, že není možné bez menšin žít, ale je možné naučit se je využívat a nenechat se jimi zatlačovat do pozadí. Český sedlák je zde však znázorněn více jako prchlivý buran než uvědomělý Čech, pochopení Fastrovo ční nad zatemněnými mozky místních i romanticky povznesenou Němcovou velmi ojediněle a zároveň lidsky. Fastr je vykreslen jako postava s velmi rozumnými názory; zároveň se potýká s mnoha lidskými tužbami a chybami: ač kněz, je zamilován do „učitelovic Lenky“, touží po faře v Klenčí trochu z pohodlnosti, trochu z osobní ješitnosti a zároveň vykazuje velmi dobré pochopení místních poměrů. Německé řemeslníky a podnikatele neodsuzuje, naopak nabádá Čechy, aby si z nich vzali příklad, naučili se také řemeslu a podnikání a zabránili tak německé menšině stát se dominantní. Sedláky velmi dobře odhadne jako lidi oddané pouze půdě, kteří veškerou ideu vlastenectví nechají za dveřmi v momentě, kdy jim někdo sáhne na vlastní pozemky.

Ačkoliv je celá trilogie obrácena do úplně jiné doby, doba, v níž je psána, v ní možná neúmyslně, ale přece promlouvá. Německo-český problém se ve 20. letech 20. století řešil se stejnou naléhavostí. Z Baarova pohledu, který je vlastně velice podobný názoru Dykovu, se Němcům dělají velmi nebezpečné ústupky a německý živel stále více proniká do českého hospodářství i politiky a ohrožuje je. Podobně jako se cítili ohroženi čeští sedláci ze strany německých chalupníků a řemeslníků, že přijdou o pradávné statky a polnosti, stejně tak se obával i Baar, že se český národ nechá pohltit dobyvačným německým živlem. Ačkoliv se diplomatický Fastr v *Paní komisarce* pokouší svojí řečí

Jindřich Šimon Baar, portrét, pohlednice (nákladem Baarova fondu v Klenčí).

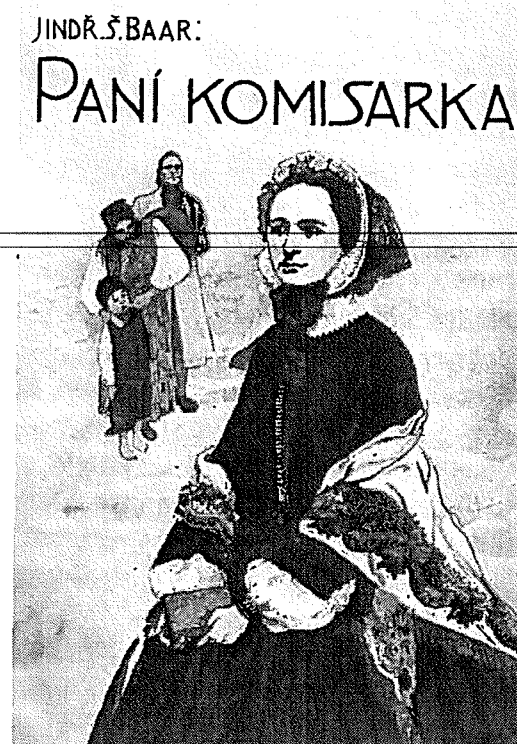
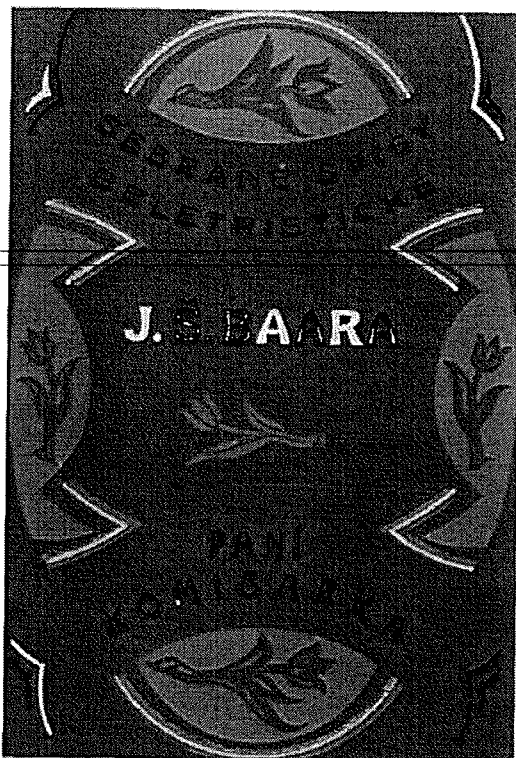
²³ Tamtéž, s. 347.

²⁴ Tamtéž, s. 346.

²⁵ Baar, Jindřich Šimon: *Paní komisarka* [1923]. Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1965, s. 293.

aaar: *Paní komisarka* (1926).

Baar: frontispis ke knize *misarka* (1926).

převést myšlení sedláků z polí k ideji a rozumovému zpracování celého problému, nakonec se sedláci sami zmocní zbraní a činem si jdou zjednat svá práva. Zdá se, jako by pro vyjednávání nebylo času ani chuti. Baar tím možná opět vykreslil i kontury soudobého problému. Probíhající pozemková reforma, která se stávala námětem mnoha literárních děl (např. románu A. C. Nora *Bürkental*), doháněla mnohé sedláky k činu, když se jim nelíbilo nové parcelování pozemků.

Durychovo a Dykovo sympatizování s vojenstvím

Po činu a akci volali také autoři jako Jaroslav Durych nebo Viktor Dyk, kteří opěvovali vojenství, muže činu, jakým byl podle jejich názoru třeba Radola Gajda nebo prostě jakýkoliv voják schopný chopit se zbraně.

Jaroslav Durych, který sdílel podobné obavy z ohrožení státu jako Viktor Dyk a další přispěvatelé do katolického *Rozmachu*, zde v roce 1924 uveřejnil na pokračování rozsáhlejší studii *Výchova mužstva*, týkající se vojenství, v níž se zamýšlel nad příčinami a neblahými důsledky jeho diskreditace. Kromě toho, že zde parlamentní systém a obecně antimilitarismus nazývá cizopasníky, uveřejnil tu také apoteózu na zbraň. Napsal: „Zbraň chrání život a ničí život, jest vahou, na které se odvažují životy, tedy nejdražší a nejvzácnější časná věc; ale mnohdy se na ní odvažuje čest a osud národa. Zbraň pak ohrožuje nejen nepřitele, ale činí muže předmětem nepřátelského smrtonosného útoku. Její působnost jest tedy dalekosáhlá, poněvadž zbraň silně mění svět a jest tedy nejmožnější a nejslavnějším lidským nástrojem. Proto bylo příkazem staré tradice: „Čtěte zbraň!“²⁶ „Zbraň jest symbol. Kdo má páteř, tomu ji zbraň zocelí, kdo ji nemá, tomu ji dodá.“²⁷

Jaroslav: *Výchova mužstva*.
1, 1924, č. 13, s. 190.
s. 192.

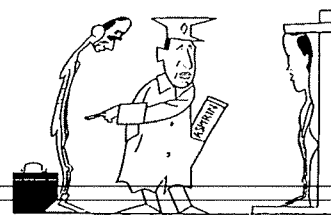
Jan Scheinost se věnoval ve svém článku Pro čest armády situaci ve vojsku v nové republice. Vnímá ji jako problematickou, protože odpor proti armádě byl dříve odporem proti Rakousku a tento poměr bohužel většina politických stran přejala a nepřipouštěla si, že by něco takového bylo ještě v novém státě třeba, takže otázka vojenství stála na okraji zájmu, nikdo nevěděl, jak novou armádu sestavit. Východiska někteří spatřovali v národní lidové armádě. Scheinost by je viděl v sokolstvu, kdyby se však nebálo zbraně; viní ho proto ze zmaloměštění, z „akrobatického žonglérství“.²⁸

Hned v následujícím článku téhož čísla *Rozmachu* se k vojenské povinnosti vyjádřil i Jaroslav Durych, který velmi ostře napadl ty, kteří se z důvodů zdravotní slabosti snažili vojně vyhnout. Povýšil vojenství z povinnosti na právo, správný Čech má být šťasten, že má právo bránit svou vlast, voják je pro něj symbol mužství a ti, co se jím z různých důvodů nechtějí stát, jsou odpad. Durych prohlašuje: „Proto byla by tu alternativa: buď je shazovat do propasti či do hnoje, nebo, poněvadž nechceme zbytečně býti podezříváni z krvelačnosti, znemožniti jim plození dětí a dáti jim nápadné roucho zvláštní.“²⁹ Stejně tak, jako Durych vnímá ženství ve své vypjaté erotické podobě, stejně jako ho dojíímá dívčí křehkost těla, vnímá ve stejných stereotypch mužství, a to jako něco velmi drsného a vyhraněného, toužícího po odvážných činech a dobrodružství, lačnického po boji a vítězství. Pro Durycha jsou tyto extrémní polohy typické jak z hlediska literárního a stylového, tak také, jak vidíme, z hlediska názorového. Jeho láska ke zbrani a obdiv vojenského stavu není jen jakýmsi stylovým estétstvím, ale požadavkem a jasnou představou, kým by měl být mladý stát tvořen, tedy muži lačnickými se pro svůj stát ihned obětovat. Durych píše: „Stav vojenský jest stavem, který přibližuje tuto touhu jejímu umožnění, jest stálou školou kázně, odvahy, boje, vůle k vítězství i k utrpení, stálou přípravou na smrt. A co jest krásnějšího, vznešenějšího a čistšího ve všech okamžicích lidského života než příprava na smrt? Muž, dokud jest mužem, jest i vojákem, i když právě na sobě nemá vojenského stejnokroje.“³⁰

Pro Durycha má takovou vážnost jako stav vojenský ještě stav kněžský. Oba tyto stavy stojí v základu dobrého státu. Kněžstvo je jakousi Boží armádou, bez něj by stát chřadl duchovně. Durych tedy svou ideu státu opírá o složku duchovní, stejně jako o materialistickou. Kněz by měl být pro národ autoritou, prorokem, před kterým by se lid mohl klanět: „Nutno jim upravovati cestu a vítati je jako vysvoboditelskou armádu. Potřebujeme kněží, se kterými bychom mluvili klečíce na kolenou a před kterými by klečel celý národ. A spíše bychom my přestali mluvit, neboť oni by mluvili k nám.“³¹ Touha nalézt předmět uctívání, potřeba autority byla blízká nejen Dykovu a Durychovu vidění světa, ale také agrárníkům a příznivcům zemědělské politiky Antonína Švehly.

Agrárnícké ikony mladé republiky: Švehla a Přemysl Oráč

Karel Horký psal ve svých *Výletech do politiky* o sporu o pomník Přemysla Oráče z roku 1929, který měl být umístěn na Hradčanském náměstí. Ironicky hodnotil velkou vlnu odporu vycházející zejména z Hradu, která se proti tomuto návrhu vzedmula. Tento spor reprezentuje možná jeden ze základních rozporů v politice a společnosti, pronikající i do kulturního a uměleckého života – totiž vítězství agrární strany a autoritu hradní politiky. Na jedné straně je zde touha po jistotě půdy, která se může stát obživou pro každého, na což strana agrární vsadila v rámci pozemkové reformy, na straně druhé

František Bidlo: Vojenský lékař Durych: Tady se kouknou, jak má správný vojenský tělo vypadat!

²⁸ Scheinost, Jan: Pro čest armády. *Rozmach* 1, 1923, č. 5–6, s. 66.

²⁹ Durych, Jaroslav: A, B, C. *Rozmach* 1, 1923, č. 5–6, s. 73.

³⁰ Tamtéž, s. 72.

³¹ Durych, Jaroslav: Kult kněžstva. *Rozmach* 2, 1924, č. 3, s. 41.

Horký, portrét, pohlednice.

Horký: Výlety do politiky

je zde ideové pozadí vzniku nového státu a jeho ikony v podobě T. G. Masaryka a lidí kolem něho, postupy Karla Čapka, který dokázal postoje prezidenta prezentovat v populární podobě. Pomník Přemysla Oráče byl tak vnímán jako demonstrace síly agrární strany, nikoliv jako archetyp oráče, který se ujímá vlády nad zemí. Karel Horký k tomu poznamenává: „Hradní tisk usiluje, aby pomník Přemysla Oráče vůbec zmizel z dohledu oken prezidentových. Dokud agrární strana neprohlásí, že s pomníkem Přemysla Oráče se hodlá odstěhovati k podolské cementárně, nebude konce vřavy, naopak, štvání se bude stupňovati.“³²

Spor o pomník Přemysla Oráče tak reprezentuje střet dvou ideologií, rozvíjejících své strategie z obou stran obdobným způsobem. Zatímco nepřátelé návrhu se odvolávali k čistě uměleckým důvodům, kvůli nimž není umístění Přemysla Oráče na Hradčanské náměstí možné, jejich argumenty byly druhou stranou čteny jako politicky motivovaná opozice, tedy poselství z Hradu, že bude učiněno vše pro to, aby pomník na tomto místě nestál. Ze strany agrárníků se však také nejednalo o demonstraci uměleckou a touhu uctít legendárního prvního českého panovníka, ale o uctění otce pozemkové reformy, zachránce mnoha bezzemků a dárce půdy, Antonína Švehly: „Politický boj proti pomníku Přemysla Oráče je potupou našeho Antonína Švehly, je zhanobením jeho myšlenky.“³³ Švehla se pro agrárníky stává rovněž ikonou, zárukou stálosti a věčné hodnoty půdy, skrze ni se stává „nasytitelem zástupů“, které mu navždy zůstanou věrné. Výročí jeho smrti bude každoročně s velkou pietou připomínáno na stránkách *Venkova* a ceremonie kolem jeho smrti se dají srovnat s těmi, které se prováděly při smrti velkých vůdců, jak dosvědčují titulky jednotlivých článků z té doby: „Zemřel veliký státník, snad největší v Evropě. A našemu lidu odešel učitel a vůdce.“ (13. 12.); „Antonín Švehla byl genius“ (13. 12.); „Spadla koruna z hlavy naší“ (15. 12.); „Celý národ doprovodil zesnulého vůdce do hrobu. Ani třeskutý mráz nezabránil nesmírné účasti veškerého lidu“ (16. 12.). Rovněž popis jeho posmrtné masky nesl rysy vůdce, který nabyl nadčasového významu a vlastně nezemřel: „Podoba předsedy Švehly je zachována. [...] Posmrtná maska ukazuje předsedu, jako živého. Všichni, kdož jej viděli na úmrtním loži, obdivovali klidný, krásný výraz jeho tváře: ‚Jako když šťastně spí.‘ Neměl smrtelného zápasu, usnul tak, jak si vždycky přál. A proto zůstal jako živý.“ (14. 12.)

Ačkoliv Masaryk již v roce 1907 prohlásil, že Češi už nejsou agrárním národem díky velké hospodářské a sociální revoluci,³⁴ přesto se strana agrární stala ve 20. letech 20. století stranou vítězí ve volbách a získávající největší ohlas. Je otázkou, zda měli republikáni tak propracovanou propagandu („[...] strana vlastnila třináct tiskáren [...], které vydávaly šest deníků a třicet šest dalších novinových titulů“³⁵), nebo svého úspěchu dosáhli silně sociálním vedením pozemkové reformy, kterou Masaryk označil za „agrární socialismus“.³⁶ Přesto se strana nepřikláněla ani k levici, ani k pravici a Peroutka ji v *Budování státu* charakterizoval jako centrum mezi pravicí a levicí, které ji užívaly jako prostředníka, jako nepostradatelné jádro jakékoliv většiny.³⁷ Tento prvek stability a jistoty, kterou se strana prezentovala, se stal rovněž zdrojem Švehlova zbožštění a ukazatelem, jak silná byla poptávka nikoliv po vůdci politickém, ale zejména ideovém a lidském, který se postará nejenom o stát, ale zejména o jeho občany. Vedle nabídky půdy bledla všechna další lákadla ostatních stran, včetně Dykova uctívání státu a národa.

I tak se ovšem oba pojmy – národ a půda – stavěly do jisté míry vedle sebe, u svých ctitelů totiž obsazují stejnou hodnotovou pozici, i když si v politice mohly jejich strany

32. Horký, Karel: *Výlety do politiky*. Josef r, Praha 1931, s. 39–40.

33. sícům zemědělců, kteří loni o Prahy uskutečnit myšlenku na Švehly. *Venkov* 24, 1929, 1., 21. 4.

34. lová, Eva: Agrární strana a de- tie. In: Broklová, Eva; Tomeš, ehr, Michal: *Agrárníci, národní até a lidovci ve druhém polo- vní Československé republiky. kův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 008, s. 42.*

odporovat. Dyk nemohl agrárníkům odpustit, že se kvůli půdě dokázali spolčit i s Němci, brát je do vlády a dělat jim ústupky, agrárníci zase nechtěli pochopit, že někdo může ohrozit vlastnictví půdy v zájmu jakéhosi nehmatatelného a vágního pojmu, jakým je národ.

Jaroslav Durych pojímal národ zejména v jeho duchovní podstatě jako cosi nadčasuového, jako poslání, které nemizí, ale pouze musí být naplněno. Tak se také snadno vyrovnal s německým živlem na českém území. V roce 1924 bylo jedno číslo *Rozmachu* z části v němčině a Durych zde soužití obou národů odůvodňoval takto: „Je-li z důvodů vysoce vážných nutno, aby některý národ pracoval ve shodě s národem jiným nebo i pod dozorem národa jiného, jest nutno vzájemně podporovati právě praxi tohoto národního poslání.“³⁸ Podobně mluví Pavel Spára v článku Cesta Německa k Evropě z téhož čísla: „Český národ nemusí se báti Německa. Jeho nová sláva, obnovení jeho říše a její udržování je tak podivuhodné a tajemné a dává tušiti úkol tak vznešený a dlouhodobý, že síly, které v žilách národa pryští z tohoto určení, nelze podvrátit.“³⁹

Půda a vlastenectví v díle J. Š. Baara a A. C. Nora

V *Chodské trilogii* Jindřicha Šimona Baara je rozpor mezi vlastenectvím a vlastněním půdy jasně znázorněn ve sporu o lesy, který sedlákům zastíní všechny vlastenecké postoje, jež se snaží Božena Němcová na Chodsku šířit; k češtině se obrací teprve tehdy, když se jim stane dobrým argumentem proti úřadům, kterým mohou vrátit jejich německé listiny s tím, že je jejich povinností dodat jim je v češtině.

Baar situuje svou *Chodskou trilogii* sice do první poloviny 19. století, ale situace té doby je – jak jsem uvedla již výše – velmi nápadně podobná situaci první poloviny 20. let 20. století. Kdyby Baar do děje nezasadil konkrétní dobové postavy, mohla by se časová osa klidně posunout o půlstoletí dopředu. Je to na jednu stranu proto, že činnosti v zemědělství a práce sedláků jsou více méně stále tytéž, samy o sobě jsou jakousi jistotou v nejistotě dějin, jejich neustálé opakování a stereotyp dává pocit, že se vše děje již po léta a v řádu všehomíru správně a dobře; vytrvalost a neměnnost těchto činností je sama jejich obhajobou. Na druhou stranu je aktuálnost trilogie dána politickou orientací nového státu, v níž se republikánská strana venkova stala nejsilnější a pozemková reforma nejpopulárnějším opatřením nové vlády. Literární zpracování těchto opatření však ukazují také jiný pohled na věc. V Baarově podání se tak nejednalo o pozemkovou reformu, ale o rozdělování lesů. Jde však o zásah do soukromého vlastnictví sedláků, a proto je vnímán velmi kriticky. Baar zde ukazuje právě to, čím sama zem pro sedláky je, co znamená bohatství půdy a její nedotknutelnost. Proto i pozemková reforma mohla být vnímána jako cosi, co narušuje staleté řády a vnáší do vesnice zmatek, znejišťuje řád venkovského člověka, přičemž právě pevný řád je tím, čím vesnický člověk nabývá své jistoty a monumentálnosti. Člověk vlastníci půdu tak stojí nad řemeslníky a měšťany jako první člověk, který je schopen ze své vlastní země vydobýt vše, co potřebuje. Vyniká tak nad ostatními zejména svojí svobodou a nezávislostí, stojí před tím, kým byl stvořen, sám jako tvůrce, v lidské hierarchii nejvyšší, v rámci univerza stojí pokorný před Bohem, protože bez něho by země, která sedláku patří, nerodila. Tak je ustanovena hierarchie, v níž má sedlák své neměnné postavení: „I jiní se přičiňují, ale vydobudou jenom peníze, nám však dává země obilí, tedy chléb a přímo život. Proto jí říkáme matka a srovnáváme ji s plodnou ženou matkou, ve které také vzklíčí nový život,

³⁸ Miller, Daniel E.: *Antonín Švehla*. Argo, Praha 2001, s. 115.

³⁶ Broklová, Eva: Agrární strana a demokracie. In: Broklová, Eva; Tomeš, Josef; Pehr, Michal: *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Praha 2008, s. 42.

³⁷ Tamtéž, s. 35.

³⁸ Durych, Jaroslav: Místo úvodu. *Rozmach* 2, 1924, č. 7–8, s. 113.

³⁹ Spára, Pavel: Cesta Německa k Evropě. *Rozmach* 2, 1924, č. 7–8, s. 115.

A. C. Nor.

a jenom život je jádro lidského štěstí a blahobytu. Žádný jiný obor lidské výroby nemá tu vlastnost jako země a símě do ní vložené. Nic netvoří nové statky než půda a obilí. Nikde nerostou hotové boty, šaty, lžíce, nože nebo misky a hrnce, lidé je musí pracně zhotovovat z kůže, šerky, kovu a hlíny, zkrátka z látky, které řemeslník dodá jen účelný tvar a pěknou podobu. Ale kdo může udělati obilí a dáti mu takovou klíčivou sílu?“⁴⁰ Selka sedlákoví na tuto řeč odpovídá, že jen matka země a Otec Bůh toto dokážou.

S trojicí vesnických románů přichází mezi lety 1925–1927 také A. C. Nor. Ve srovnání s Baarem jde o příslušníka mladší generace, avšak trilogie *Bürkental*, *Rozvrat rodiny Kýrů* a *Raimund Chalupník* se podobně věnuje životu sedláků, v jejichž centru bytí stojí zase jen pole a půda, i když to je půda nikoliv chodská, ale slezská a styl vyprávění je poněkud úsečnější, složený z krátkých a věcných dialogů. Co zde však zůstává, je problém německé menšiny a hraniční oblasti, v níž je obyvatelstvo promícháno. Avšak kromě zničení nápisu na Volksschule při vzniku republiky se spor mezi Moravany a Němci nestává hlavním předmětem konfliktu, ale předmětem sváru je pozemková reforma a parcelace pozemků. Ačkoli je situován do jiné doby a je napsán jiným stylem, pojednává vlastně Norův *Bürkental* o tomtéž problému jako Baarova *Chodská trilogie*, tedy o tom, co znamená pro sedláka půda zděděná po pradědech a tvořící základ jejich vidění světa. Toto vidění je společné převážné většině společnosti na počátku 20. let, která byla tvořena hlavně venkovským obyvatelstvem, a to i navzdory stále postupující urbanizaci, jak uvádí Kárník.⁴¹

V Norově prvním románě *Bürkental* se do středu vyprávění dostává také spor o pozemky, o strom, který si dovolil vyměřovač nového rozdělování pozemků pokácet. Národnostní otázka je zde také přítomna, ale spíše jako poznámka v pozadí, jakási zmínka, která se rozumí sama sebou. Problém, který už byl sice nějak vyřešen, ale jehož pozůstatky z minula mají trvalé následky v současnosti: „Úředník panství byl sice Němec – jako vůbec bylo panství německé – ale moravsky rozuměl velmi dobře a sám tak plyně mluvil. Zapíral (jako každý takový), že je z české rodiny, že například jeho matka neuměla německy ani pípnout.“⁴² Podobně jako u Baara se i zde hraje české divadlo, ale obsah hry není až tak důležitý jako to, že se jedná o české umění; další vlastenecké vyznění zde však již není rozvíjeno. Avšak důležitým a hlavním činitelem zůstává význam půdy, zdůrazněný zde v postavě bratra sedláka Zajaše, který v mládí ze statku odešel studovat, ale nedodělal ani maturitu a začal se toulat po světě, vystřídal asi dvacet zaměstnání, aby nakonec zatoužil opět stát se sedlákem alespoň na polovinu zděděného statku: „Mít málo, ale své. Zprotivilo se mu tolikeré zaměstnání. Všecka jsou špatná. Zejména takovému člověku, jenž nedostudoval.“⁴³ Půda je zde kotvou v šíleném víru života, jistota, k níž se musí člověk vrátit, i když ví, že tím rozhněvá vlastního bratra, půda je v nich něco jako hlas pudu sebezáchovy: „Zajašovský rod nesmí přijít do světa, jinak je ztracen. To jsou dobrodruzi. Ne dobrodruzi – šílenci. Šílenci to jsou. Života si neváží – neváží si ničeho. (Jen půdu milují).“⁴⁴

Nor v prvním dílu trilogie nechal své hrdiny promlouvat v nářečí, hlavního hrdinu, sedláka Zajaše, slezským dialektem, jeho vyznání lásky k poli tak vyznělo ještě autentičtěji: „Viš, někdy se mi zdalo, že bysem život za to polo dal a že ani milionem heveruv by mě neodtrhli od tej hrudy. To sem ti bodajdy šel na polach – všudy vonělo tak, že člověk ež oči přimíral – a to sem ti povědal s každum travkum, s každum mezum, s každum hrudum. Viš, to sem pozdvihnul k nebju ruky – le, ty ruky – Zajaš ukazuje vrucím pohybem –, polubil sem krvave pliskýře a kleknul a říkal.“⁴⁵

⁴⁰ Baar, Jindřich Šimon: *Osmatřicátníci* [1924]. Československý spisovatel, Praha 1958, s. 311.

⁴¹ Viz Kárník, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918–1938). Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918–1929)*. Libri, Praha 2003, s. 501–502.

⁴² Nor, A. C.: *Bürkental*. Československý spisovatel, Praha 1968, s. 98.

⁴³ Tamtéž, s. 114.

⁴⁴ Tamtéž, s. 115.

⁴⁵ Tamtéž, s. 131.

Baarův hrdina Král vyznává svou lásku bez nářečí, avšak také s příměsí krve, kterou by byl ochoten za kus země dát: „Naše byly všechny lesy, protože nám je daroval král Jan i jeho syn svaté paměti císař Karel. Svobodně jsme v těch lesích hospodařili, zvěř v nich lovili, dříví káceli, svou krví a svými hrdly jsme je bránili a také ubránili. Ani píď půdy nevydali jsme nepříteli, ani o krok nepustili ho do země.“⁴⁶ Baar neuzívá příliš nářečí, a pokud ano, je to vesměs u regionálních názvů bylin, pokrmů, zvyků a podobně. Norova řeč je ovlivněna moderními proudy a směry, používá poetická vyjádření, usiluje o neobvyklost jazyka, která se poněkud kříží s nářečím, ale i tato protikladnost je funkční, působí jako umělecky zhotovený předmět za pomoci původních přírodních prvků. Klade však poněkud vyšší nároky na čtenáře, nechce se přizpůsobit průměrnému dobovému vkusu. Josef Knap mu však tyto jazykové experimenty vytýkal již v jeho prvním románu *Bürkental*, viděl v nich touhu jít s dobou, předvést své umění schopné aplikovat i na tradiční látku moderní vyprávěcí postupy: „A býti romanopiscem, není Norovi daleko, jak se představil. Stačí mu nelámati si hlavu ražbou neobvyklých slovíček a vět, v níž ostatně nemá vždy plné štěstí a dáti improvizací neukázněné vyprávěcí tříšti klid a epickou vlnitost. A romanopisec je tu.“⁴⁷ Knap odkazuje Nora spíše k jeho severským vzorům (např. uvádí mezi jeho inspiracemi dílo Knuta Hamsuna) a ty hodnotí jako kladné, směřuje jeho tvorbu spíše k tradiční epické šířce vyprávění a varuje ho před lyrickými exotickými experimenty. Jak se zdá dle výtek A. M. Píši z roku 1928, Nor si tyto výhrady pravděpodobně vzal k srdci, neboť již ve svém třetím vesnickém románu, *Raimund Chalupník*, se jeho experimentálnost a poetičnost značně umenšila: „Nor osvěžuje tento příběh prostředím slezské dědiny s její dialektickou odlišností a pozadím světové vojny s její vnější dramatičností. Spokojiv se pohodlně primitivní skladbou (v závěru ostatně nepříjemně roztržštěnou) kronikářské monografie jedince a jeho rodu, provázenou několika epickými digresemi do mentality a života prostředí, vypráví Nor s jímavou důvěrností, silnou prostotou a místy i se silnou názorností pohledu existenční vzestup svého hrdiny.“⁴⁸ Nor se tedy skutečně k libosti Knapa a k nelibosti Píši odklonil od úsilí sledovat moderní umělecké proudy a raději se uchýlil k tradičnímu vyprávění hamsunovského typu.

Romány Norovy i Baarovy tedy pracují s tímto tématem, nepoddajnou selskou krví, která se dědí, je kletbou i pokladem, protože je stálá již po generace. Divoký sedlák Klika nebo statný sedlák Kýr jsou stále tytéž postavy do krve milující nejprve půdu a pak až lidi. Jejich drsnost a přísnost je spojuje. Podobně tak vedle sebe mohou stát postavy jako vzorný sedlák Král z Baarovy trilogie nebo Raimund Chalupník, a to jako vzorové postavy zakladatelského typu, jejichž slovo něco váží. Tato schematičnost postav neklade vysoké umělecké nároky na jejich zobrazení, důležitější je ideologická stránka, celkové vyznění díla, které apeluje na lásku k rodu, k půdě a k řeči. Ačkoliv se v prvních dvou Norových románech (*Bürkental*, *Rozvrat rodiny Kýrů*) zdá, že se autor o politickou stránku příliš nezajímal a soustředil se na vykreslení povahy slezského venkova, v *Raimundu Chalupníkovi* už je zejména v závěrečné části, kdy se popisuje konec války, zaznamenán i boj s Němci, kteří se pohraničních oblastí nechtěli vzdát. Jsou strhávány české nápisy. Nakonec musí zakročit československé vojsko, aby se německé menšiny vymezila v pohraničí její práva: „Na nádraží, poštu a všechny úřady byly vymalovány české nápisy na první místo a teprve na druhé nápisy německé. Dělo se to z příkazu města a na jeho náklad. Tu už si němečtí židé začali brát české studenty do domů, chtěli se naučit česky a platili za hodinu deset korun. Bylo to pravda. Musilo to už být pravda s tou republikou.

⁴⁶ Baar, Jindřich Šimon: *Paní komisařka* [1923]. Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1965, s. 358.

⁴⁷ Knap, Josef: *Naprosto ne román. Sever a východ* 1, 1925, č. 3, s. 76.

⁴⁸ Píša, Antonín Matěj: *Romány a próza. Sever a východ* 4, 1928, č. 5, s. 173.

Moravci v městě i na dědinách zvedali nosy, v nitru je hrálo –.“⁴⁹ Norův román potvrzuje Dykovy obavy o pohraniční území a apel, že právě tam, k hraničářům, by měla republika soustředit svoje síly, aby se zde německá menšina nestala většinou.

Mezi Baarovou trilogií a Norovým *Raimundem Chalupníkem* je však ještě jeden, v podstatě sociologický rozdíl. V Baarově trilogii se hlavními hrdiny stávají sedláci a jejich životy. Sedlák je zde líčen jako člověk pracující do úmoru a mající velké statky a polnosti, jejichž obdělávání je sice dřinou, ale i posvátnou činností, jejich majetky jsou nedotknutelné, a tak se zde jádrem sváru stává právě jejich ohrožení ze strany německé vrchnosti, která si jako rukojmí zjedná chalupníky, kteří si začnou na majetek sedláků dělat nároky. Chalupník je zde pak líčen jako někdo, kdo sleduje, jak by při nejbližší příležitosti sedláka okradl, nepřítčí se mu proto ani spolčit se s německou vrchností, což je líčeno jako jejich nejhorší prohřešek. Nakonec se však i pro chalupníky najde vysvobození, a to když si uvědomí svoji českou národnost společnou se sedláky, jediné tak pro ně nachází autor omilostnění a chalupníci se mohou se sedláky smířit. V Norově románu *Raimund Chalupník* je situace opačná, svět sleduje vypravěč očima chalupníka a sedlák je v jeho očích sprostý vyděrač, který využívá nejen práce chudých na svém statku, ale svou zákeřností a podlostí je schopen klidně okrást chalupnické staré rodiče. Proto je v hlavní postavě Raimunda zobrazen typ postavy, která svůj život pojme jako boj se sedláky a usiluje je přemoci svou vlastní silou. V heroické postavě Raimundově je toho nakonec pochopitelně dosaženo: „Tak přemýšlí Raimund Chalupník a tohle jsou jeho názory. Pro sebe je přesvědčen, že on sám by věděl, kdy musí přestat. Nikdy nechce být sedlákem, neboť pak by musel nenávidět sám sebe, jako nyní nemá sedláky rád. Ale k chalupě se domoci i polí, zvětšit stavení na malý stateček, tak deset, patnáct jochů mít a jednoho koně – pak teprv by se mohl slavně [...] udeřit do hrudi a říci dětem, až dorostou, s pyšným sebevědomím: Děcka, váš tatík byl chlop –.“⁵⁰

Baarova koncepce se z hlediska politického nejvíce podobá Dykovu integrálnímu nacionalismu, čeští sedláci musí držet pospolu, aby se ubránili stále rozpínavější německé menšině, Norův obraz chalupníka jako hrdiny se již blíží poněkud levicovější perspektivě. Raimund celý život pracuje jako dělník v mlýně, našetří si však na vlastní grunt a jeho ideálem je uživit se sám vlastní prací na svých polích. Když se jeho syn Adolf po vzniku republiky vrací na prázdniny ze studií z města, přináší s sebou i dobové tendence mladých – veřejně je například vyhlášeno v kostele, že vystoupil z církve a sympatizuje s dělníky a rolníky. Snaží se toto přesvědčení vysvětlit i otcí, dokonce mu podstrčí volební lístek pravděpodobně s komunistickou stranou, kterou nic netušící otec volí, když mu to však syn vysvětluje a vypráví o revoluci v Rusku, je proti. Je zřejmé, že pozemková reforma se stala vítanou právě takovému typu hospodářů. Jejich odpor k sedlákům se zmírnil, nemuseli u nich již robotovat, vystačili si se svými pozemky, ale představa společného družstva jim ještě byla cizí, byli dělníky, ale na vlastním. Komunistická ideologie se právě těmto typům dělníků nejhůře přijímala, majetek, který si Raimund Chalupník doslova vydřel, měl pro něj téměř posvátnou hodnotu a nikdy by se jej pro nějakou revoluci kdesi v Rusku nevzdal. Vlastnictví půdy je zde však docíleno pouze osobní pílí a sebeobětováním. Raimund celý život odchází na celý týden z domu, aby mohl ve stáří vlastnit grunt a mohl dřít na svém, půda mu nespada do klína díky nějaké reformě. Pozemková reforma je kriticky nahlížena i v *Bürkentalu*, kde se vyměňovači stávají nepřátelským elementem ve vsi.

Pozemková reforma jako nebezpečí ztráty jistoty i její nabytí

Pozemková reforma byla ze strany kulturní obce kritizována také Pravoslavem Závěrou, jehož článek *Pan president a pozemková reforma* vyšel v *Rozmachu* roku 1927: „Nejmarkantnější pro každého je ovšem etická vada záborů: nepřiděluje se lidem sociálně a hospodářsky slabým, ale i skutečným velkým kapitalistům z nezemědělského stavu, často protekčně a politicko-stranicky, za odměnu politických služeb.“⁵¹ Josef Pekař, který ostře vystupoval proti pozemkové reformě, napsal brožuru *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* a polemizoval o ní s šéfredaktorem *Venkova* Vraným, si 18. 11. 1924 napíše do deníku: „Řeč posl[ance] Maška 14. 11. v rozp[očetovém] výboru proti provádění pozemk[ové] reformy (Mor[avská] Orlice 22. 11.). Přesné otázky (sedm) žádající výkazy a data, z nichž by bylo viděti skutečný efekt pozemk[ové] reformy ve všech směrech. Je vskutku skandál, že bez takových dat současné svinstvo se může vléci dál bez kontroly, v přítmí. Demokracie!“⁵² Ze strany katolického *Rozmachu* i demokraticky smýšlejícího Pekaře byla pozemková reforma neodpuštělným zásahem do soukromého vlastnictví a příležitostí ke korupci. Narušení integrity půdy jednoho statku je chápáno jako ohrožení schopnosti půdu správně využít. Do jisté míry je tato idea podobná Dykově lásce k zemi, která musí zůstat jednotná a nenarušená cizími živly. Tato touha po bezpečí v uzavřenosti prostoru, po jasném vymezení vlastnictví, je stejná jak pro velkostatkáře, tak pro nacionalistu, oba hlídají své statky, aby jejich rozloha nebyla narušena a aby se tak udržela historická kontinuita trvání a stálosti, která zaručuje jistotu. Dyk k tomu poznamenal: „Bez pevné půdy pod nohama nemožno žít jako národ v plném smyslu toho slova.“⁵³

Zajímavé je, že v pohledu na pozemkovou reformu se shodli jak katolický *Rozmach*, demokratický historik Pekař i nacionalisticky smýšlející Dyk, i když každý na základě jiných ideových hledisek, která mezi sebou vzájemně úplně nekorespondovala. Dyk například vedl polemiku s Durychovým *Rozmachem* o katolictví, jehož si sice vážil, ale v jehož vývoj nevěřil (viz *Rozmach* 2, 1924, č. 4, s. 59), avšak v názoru na agrární vládu jsou více méně stejného mínění. Mohlo by se zdát, že právě venkov a jeho podpora by měla vyhovovat konzervativně zaměřeným proudům, ale návrat k půdě a k tradici se v novém státě natolik zdiskreditoval politicky, že nebylo možné svá ideová východiska politikou nové vlády podpořit. A tak, když v roce 1925 vznikl časopis *Sever a východ*, se zdálo, že se chce od politiky distancovat a věnovat se pouze kulturním událostem souvisejícím s tradicí a půdou. Zdeněk Kalista vzpomíná na Josefa Knapa, který začal právě ve *Venkově*, ústředním listu Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, publikovat. Jeho působení v tomto listu viděl ale spíše kriticky: „K agrární straně, v jejímž ústředním orgánu, *Venkově*, Knap publikoval v postavení jednoho z jeho základních kulturních podpůrců, přimklo se během času několik intelektuálů, kteří chtěli využít své literární činnosti k tomu, aby pomocí politicky silné strany si otevřeli cestu k jisté kariéře. Věděli, že činitelé agrární strany dost bolestně nesou, že kulturní úroveň *Venkova* a vůbec agrárního tisku od dob, kdy v něm publikovali F. X. Šalda, Růžena Svobodová, Arne Novák, Jaroslav Hilbert a další protagonisté českého literárního života, silně poklesla a že to pro stranu, která začínala aspirovat na vedení české politiky (a vlastně ho už dosáhla) značí jisté minus.“⁵⁴ Zůstává otázkou, co kdo svým působením ve *Venkově* získal či ztratil, ale je fakt, že z literátů zde kromě Knapa publikovali také například Prokůpek,

⁵¹ Závěra, Pravoslav: *Pan president a pozemková reforma*. *Rozmach* 5, 1927, č. 18–19, s. 561.

⁵² Hanzal, Josef (ed.): *Deníky Josefa Pekaře*. Vyšehrad, Praha 2000, s. 94.

⁵³ Dyk, Viktor: *Onárodní stát 1925–1927*. Spolek pro zřízení desky a pomníku V. Dykovi v Praze, Praha 1937, s. 404.

⁵⁴ Kalista, Zdeněk: Josef Knap. In: Knap, Josef: *Bez poslední kapitoly*. Torst, Praha 1997, s. 274.

Čarek nebo Křelina. Vyhovovalo jim jeho konzervativní zaměření (neměnné redakční vedení, od války až do roku 1937 byl vedoucím redaktorem Josef Vraný) a stálá orientace na venkovskou tematiku, odpor k experimentálním tvarům.

Ačkoliv se *Venkov* zaměřoval na průměrné venkovské obyvatelstvo, kterému poskytoval nejen informace politické, ale i praktické hospodářské rady, přesto usiloval i o vzdělanější a kulturně založenou vrstvu venkovského obyvatelstva a v Kulturní rubrice *Venkov* se jí snažil vždy něco nabídnout. *Venkov* se profileval tedy jako deník, kterému kromě hmotných statků leží na srdci také duchovní úroveň obyvatelstva. Z hlediska politického to měl být „jakýsi pendant k onomu ‚proletářskému umění‘, z něhož těžila politický zisk tehdejší strana komunistická, případně česká politická levice vůbec. Horlivými podporovateli tohoto projektu byli zejména Antonín Matula a Jan Sedlák, jimž jejich příslušnost k agrární straně vyneslo už dříve jistou vnější kariéru a kteří cítili, že by v této kariéře mohli postoupit ještě značně dále než dosud, kdyby se jim podařilo shromáždit vedle sebe větší počet autorů a vytvořit z nich zvláštní skupinu, podporovanou vnějšími prostředky a vyrůstající do většího významu“⁵⁵

Je pravda, že Kalistova vyhraněná představa, že všichni se řídí pouze svým kariérismem, zní poněkud nedůvěryhodně, avšak je také pravdou, že Antonín Matula velmi činným byl a vypracoval jisté zásady, jak vést a vychovávat venkov k jeho rozvoji. Ve svém spisu *Osvěta venkova*, který vydalo Ministerstvo zemědělství už v roce 1920, druhé rozšířené vydání pak v roce 1926, poukazuje na dvojí rozměr státu, na jeho hmotný i duchovní základ, klade důraz na udržení jak hmotného dědictví po rodičích – statků, tak na duchovní dědictví – lásku k zemi. Tento dualismus sedláka aplikuje dále na stát, jehož bohatství spočívá právě v harmonii hmoty a ducha, tedy v harmonii sedláka a jeho lásky k půdě. Odvolává se zde přitom na Šaldův román *Loutky i dělníci boží*, v němž Šalda jako prvního a základního tvůrce na zemi chápe právě sedláka. Zajímavé je, jak Matula usiluje spojit původní výdělečnou a státotvornou funkci sedláka. Jako by hledal pro sedláka nový smysl a opodstatnění v novém rétorickém kánonu: „Mezi hmotnou vlastí naší a mezi obyvateli jejími nebude nepřátelství ani hněvu, ale naopak oddanost, věrnost a láska na život a na smrt, jestliže se rolník činností svou na zemi postará o nejvyšší míru produkce.“⁵⁶ Je třeba skloubit dohromady nejen právo na majetek, na statky, ale také vnutit těmto hmotným základům státu duchovní rozměr, aby se vykoupila jejich čistě kapitalistická myšlenka, a je třeba tento duchovní rozměr směřovat k nové modle – státu a jeho národu. Vyvyšuje dokonce zemědělce nad průmyslové dělníky, kteří ztrácejí vztah k půdě, a tedy i k národu, stávají se kosmopolitními: „Zemědělec je živlem národnějším, průmyslový dělník mezinárodnějším. Zemědělcovo vlastenectví prýští z hmotného zdroje, zemědělec je majitelem hmotných statků, je majitelem hmotné vlasti, dělníkovo vlastenectví je jen duchovně založeno, dělník není se svou vlastí spjat hmotným vlastnictvím.“⁵⁷

Hmotné sepětí je tedy na stejné úrovni jako duchovní, hmotný majetek a vztah k němu je základem duchovního rozměru, bez hmotného základu není tento vztah možný. Přes nutnost složky duchovní se Matula také dostává ke kulturním rozměrům země. Představuje-li kultura onu duchovní stránku, pak je třeba ji vidět všude tam, kde se počítá s hmotou, tedy i v zemědělství. Je to oblast, jejíž smysl tkví v poskytování hmotných statků, oblast na první pohled čistě materialistická, ale spojená s množstvím tradičních zvyků a rituálů, které představují duchovní rozměr. Ačkoliv by se mohlo

275.
Antonín: *Osvěta venkova*.
zemědělství, Praha 1926,

zdát, že je část materialistická primární, Matula se snaží ukázat důležitost i duchovní stránky a staví ji na stejné místo jako oblast hmotnou. V jeho zájmu je vytvoření rovnocenné duchovní základny v zemědělství prostřednictvím kultury a vzdělání. V rámci toho podporuje vznik obecních knihoven, jejichž význam sakralizuje a nazývá je svatyněmi duší.⁵⁸ Knihovny byly zřizovány v obcích ze zákona a v každé obci byly čtyř až osmičlenné knihovní rady, které vybíraly literaturu. Ta nesměla být braková, ale měla to být lidupotrubná beletrie nebo zemědělsky či národně orientovaná literatura. Ze zduchovnění hmotné kultury selské se stává téměř mezinárodní závod: „Ušlechtilé závodění obcí, okresů, zemí a národností je podporováno statistikou knihoven, čtenářů, svazků, výpůjček, nákladu na knihovny a podniků osvětových, vedenou v každé obci.“⁵⁹ V jedné vesnické kronice z roku 1925 je zachyceno, jaké spektrum knih obecní knihovna měla: „Obecní knihovna rozšířena o 45 svazků a sice: spisy V. Beneše Třebízského, J. Šulisty (*Na Úsvitě*), Ivana Klicpery (*Jindra*), G. Pflagra-Moravského (*Paní fabrikantová*), A. V. Šmilovského (*Parnassie*), C. Bellové (*Sirotek Lowoodský*), J. Londona (*Volání divočiny, Zářící den, Syn slunce, V jeskyni mrtvých*) a 22 svazky odborově hospodářskými, přenechanými obecní knihovně M. S. R. D. za obnos 50,- Kč.“⁶⁰ Že byly knihovny státem subvencovány, dokládá i zápis o rok pozdější: „Veřejné knihovně obecní udělena Masarykovým lidovýchovným ústavem subvence v knihách ve výši 380,- Kč, jež obsahovala: Baar: *Lůsy*. Bulwer: *Poslední dnové Pompejí*. Rais: *Kalibův zločin a Zapadlí vlastenci*, Vrba: *Boží mlýny a Zelené šero*, Verne: *Nový hrabě Monte Christo*, Zeyer: *Jan Maria Plojhar*. Za obecní povinný příspěvek pořízena díla: Knoll: *Nový způsob léčení zvířat* a Žípek: *Válka národů 1914–1918*.“⁶¹ Je patrné, že knihovní rady pro obecní knihovny se opravdu řídily nařízením a repertoár knih skládaly z literatury národní a hospodářsky osvětové. Oblíbení autoři venkovských románů, jako byli Vrba, Baar nebo starší Rais, nesměli chybět.

Zajímavé je, že duchovní stránkou myslí Matula zejména oblast vzdělávání a nikoliv oblast náboženskou, jak by se dalo očekávat. Smysl náboženské výchovy spatřoval spíše v jejím mravním potenciálu, náboženství jako by bylo zárukou slušného chování mezi lidmi, duchovní rozměr v něm ale nezdůrazňuje: „Budeme hájiti čistoty náboženského učení, aby náboženství splnilo své velké poslání, které záleží v šíření vzájemné blahovůle mezi lidmi, v zachování ušlechtilého mravního řádu v lidské společnosti.“⁶² Úzký vztah sedláka k majetku a hmotnému zajištění ospravedlňuje tím, že sedlák je sice zastánce individualismu, ale nikdy ne na úkor celku, mluví o selském individualismu, který je však zabarven sociálně.⁶³ Tak se snaží zachránit sedláka před nařčením z kořistnického kapitalismu a zároveň vysvětlit jeho poměr ke kolektivu a kolektivnímu hospodaření. Matula kladl velký důraz na termín kultura, kterou dělí na hmotnou a duchovní, přičemž obě složky mají stejný význam a důležitost a vzájemně se prolínají. Jak hmotná, tak duchovní kultura má pro sedláka zásadní význam, protože skrze ni se udržuje pouto mezi příslušníky rodu, pouto, které jim zachraňuje nesmrtelnost. Náboženství je jenom jejím projevem, je to pojem podřazený kultuře. Matula píše: „Církev, škola, kniha neutvářely tak účinně selskou kulturu jako tradice zděděné. Tradice je hlavním projevem selské kultury. Proto venkovana zaujme především kultura, navazující na naši tradici duchovní.“⁶⁴ Kulturu vycházející z tradice vnímá také jako kulturu především českou a schopnou svou českost vždy uhájít, selská kultura je tedy jakýmsi ochráncem národnosti, nacionalismu, v ní je možné bránit se vlivům především německým. Matula přímo spojuje

⁵⁸ Tamtéž, s. 42.

⁵⁹ Tamtéž, s. 41.

⁶⁰ *Letopisy obce Vrcova*. Rukopis, s. 89.

⁶¹ Tamtéž, s. 94.

⁶² Matula, Antonín: *Osvěta venkova*. Ministerstvo zemědělství, Praha 1926, s. 33.

⁶³ Tamtéž, s. 32.

⁶⁴ Tamtéž, s. 49.

termín pěstování ve smyslu zemědělském s pojmem kulturním: „Kultura pěstuje svou úrodu na mnohých polích, ale nejbohatší žeň národní kultury může dát jenom vesnice, nejméně dotčená světoobčanstvím.“⁶⁵ „Venkov a jeho statečné děti stojí na stráž, aby se národní kultura neutopila v mravech a duchu cizím, v kultuře světové.“⁶⁶

Tradice a časopis *Sever a východ*

Pojem tradice ve smyslu obranného valu proti ohrožujícímu okolí užíval také Josef Knap. Ve své vzpomínkové knize *Bez poslední kapitoly* na to upozorňuje Zdeněk Kalista ve svém portrétu Josefa Knapa. Zmiňuje jejich spor o tradici, která se stává jedním ze základních termínů při charakterizaci nově vznikajícího časopisu *Sever a východ*. Kalista se snaží termín tradice uhájit i pro modernější směry v umění, které s tradicí chtějí pracovat tvůrčím způsobem a vnímat ji jako pohyblivý element, zatímco tradice v pojetí Knapově je spíše retrográdním východiskem ze změní nových avantgardních směrů k pevným tvarům a osvědčeným metodám.

Časopis *Sever a východ*, který začal vycházet roku 1925, se však nevymezoval jako čistě pronárodně orientovaný, ale naopak usiloval o to, aby zprostředkoval českému publiku informace i o zahraničních literaturách. A to navzdory závazku, že překlady bude uveřejňovat až v poslední řadě a bude dávat spíše přednost autorům českým: „Překlady budou se tisknouti až v poslední řadě, a jen ukáže-li se potřeba, za to bude *Sever a východ* přinášeti kritické články o stavu zahraničních literatur, psané nejen našimi, ale i cizími kritiky.“⁶⁷ Tradičně ovšem vymezen byl, ačkoliv informoval o novějších proudech v literárním dění a hodnotil i literární experimenty, vždy k nim zaujímal spíše kritické stanovisko: „Kritické měřítko bude přísné, takže *Sever a východ*, v němž budou spolupracovati nejvážnější naše umělecké osobnosti, bude jednak reprezentačním obrazem českého slovesného umění přítomnosti, jednak tribunou vážného, cílevědomého, kladného úsilí básnického, jež chce býti hrází proti bezduchému napodobování a formalistnímu hračkářství, jež zachvátilo uměleckou Evropu.“⁶⁸

Znovu se nám zde objevuje onen obranný aspekt, tak jako má venkov chránit českou kulturu před vnějším nepřítelem, tak i *Sever a východ* si klade za cíl kritický přístup k novým moderním směrům přicházejícím z Evropy. Tento pocit ohrožení vedl autory jednotlivých čísel vždy znovu k výběru tradičnějších textů, které souvisely s tematikou kraje a venkova.

Nutno podotknout, že ani oněch reflexí zahraničních literatur se neobjevilo mnoho. Jedněmi z nich jsou v roce 1928 uveřejněné statě Sergeje Savinova Euroasijství a Proletářská poesie ruská. V obou případech autor zdůrazňuje potřebu stavět na starých základech a vycházet z tradice, jediné tak nalézá pro nové možnosti poezie ospravedlnění: „Je možno pozorovati, jak v euroasijství vše nové spočívá na starém, vyplývá logicky a tvoří přísný systém, historický postup je tu charakteristický.“⁶⁹ Nebo jinde: „L. Sejfullina za svého pobytu v Praze poznamenala, že revoluční horečka chladne, že tempo života se zpomaluje, že mládež má čas se učit u starých spisovatelů, že s obsahem poesie zraje i její forma.“⁷⁰ Obě statí byly psány pro časopis *Sever a východ*, tedy i jejich výsledné teze tomu odpovídají, hledají pozitiva spíše v návratu ke starým vzorům, v polevování revoluční vášně a v tradičních vazbách. Text Nilse Aleniuse byl přeložen Hugo Kosterkou a pravděpodobně pro *Sever a východ* psán nebyl. Pojednává ve stručnosti o vývoji

stranu obálky, redakční
r a východ 1, 1925, č. 1.

jej: Euroasijství. *Sever*
3, č. 2, s. 44.

jej: Proletářská poesie
východ 4, 1928, č. 4,

švédské literatury od 19. století a končí Pärem Lagerkvistem, kterého považuje za nejmodernističtějšího autora, přesto je charakterizován takto: „Jeho cítění vůči životu a jeho hádankám je pokorou místo vzdorem.“⁷¹

Mezi statě reflektující zahraniční autory lze zařadit ještě článek Josefa Heyduka Hlasy z Čech a Anglie, kde posuzoval knihu Evy Jurčinové *Poutníci věčných cest*, v níž se autorka zabývá soudobými anglickými básníky a básničkami, kritický článek Pavla Fraenkla Hilbert, Ibsen, Theer, který však spíše než vyjmenované spisovatele posuzuje práci jejich monografistů, tedy A. M. Píši, J. Knapa a J. B. Čapka, přičemž nejvíce kritický je k Píšovi a nejméně k Čapkovi. Článek Olafa Dalgarda, přeložený Hugo Kosterkou, pojednává o Kristoferovi Uppdalovi, norském spisovateli, který, ač je sice znám jako básník norského proletariátu, je Dalgardem charakterizován spíše jako autor, který je reprezentantem norské literatury hlásající návrat k půdě a který sleduje ve svém díle zejména sedláka a jeho rod⁷²: „Jako reakce proti kosmopolitnímu směru ke konci století, obrátilo se nové pokolení, jež se právě dožilo mužného věku, k půdě a to s určitými ideály a cíly. Vrátilo se opět ve šlépějích romantiky k sedláku a k venkovu, nikoliv však, aby je idealizovalo a zbožňovalo, nýbrž aby je studovalo a objasnilo.“⁷³ Tento typ referování o zahraničních literaturách nejvíce vyhovoval směru a zaměření časopisu a byl vybrán k překladu, ač původně pro něj psán pravděpodobně nebyl. Z literatur italských nebo francouzských zde však žádné reference nenajdeme, neboť Knap při konstruování koncepce časopisu vycházel z teze, že „románská větev se vyžívá, germánská stojí na vrcholu a slovanská se k vrcholu zvedá vzhledem k svému mládí“⁷⁴

Vzhledem k tomu, že právě z literatur románských přicházely ve 20. letech všechny nové experimenty v literatuře, je zřejmé, že právě orientace Josefa Knapa a jeho časopisu těmito novinkám nedůvěřovala, netoužila po zachycení proměněného světa v nových formách. Slovo pro Knapa neměnilo nijak svoji hodnotu, naopak on se jeho hodnotu snažil zachránit jasným obratem k tradici, ke slovu jako pevnému základu viditelného světa, který je schopno velmi dobře zobrazit. Důvěra ve slovo, které je základem každého příběhu, mu vracela jeho smysluplnost a chránila před nebezpečnými vodami, v nichž trsy slov tonuly jako nesouvislé ostrovy reprezentující jen nejasně a kuse skutečnost, která se potácí v úzkostech. Podobně jako literatura česká, neměla ani severská za sebou příliš dlouhý vývoj, a tak se ani ona nepřikláněla příliš k experimentování a raději hledala náměty pro tradiční epické příběhy v běžném životě lidí, kteří se živil převážně zemědělstvím. Josef Heyduk ve své kritice knihy Arne Nováka *Nosiči pochodní* přirovnává dokonce umění k vojenství. Novákovu knihu o umělcích a osobnostech, které svým dílem pronikly do kánonu české literatury, velmi vysoce hodnotí právě kvůli jeho přimknutí se k tradici a v duchu bojovného názvu Novákovy rozvíjí dále metaforu, která opět připomíná spíše válečné pole, na němž je třeba velmi dobře znát a hájit své pozice. Heyduk píše: „Arne Novák nutil tedy generaci, aby stále obzírala posice, stejně jako zkušený vojevůdce přezírá své boky i zadní voje, aby potom mohl dirigovali linie přední. Mohlo-li se toto hlasatelství kulturní spojitosti, svébytnosti a národní svéráznosti jevit mladým zaslepenčům jinak než přitakání starému buržoasnímu řádu zpátečnictvím a rouhačstvím? Ale umění není bohudíky chaos, v němž mohou vegetovati i rozkladné bakterie samozvanců, nýbrž podobá se spíše umění vojenskému, které hlásá postupovati z posice na posici.“⁷⁵ „Tuto knihu nemohl psát duch hrubý a přízemní, protože epochy doby promlouvají zde vášnivě, sřetězující své representanty v ohromný zástup bojovníků,

⁷¹ Alenius, Nils: Moderní švédská literatura. *Sever a východ* 4, 1928, č. 6–7, s. 207.

⁷² Dalgard, Olaf: Kristofer Uppdal. *Sever a východ* 6, 1930, s. 215.

⁷³ Tamtéž, s. 214.

⁷⁴ Hnízdo, Vlastislav: Role časopisu *Sever a východ* v koncepci českého ruralismu. In: Navrátil, Ivo (ed.): *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví*. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005, s. 62.

⁷⁵ Heyduk, Josef: Hlasy z Čech a Anglie. *Sever a východ* 5, 1929, č. 2–3, s. 111.

kterí dohromady tvoří národní vojsko ducha, probíjející se k hierarchii hodnot.“⁷⁶ Metafora vojska jistě není u Nováka náhodná ani ojedinělá, Heyduk celkově hodnotí styl Novákův jako styl plný metafor, v nichž dominují dva obrazy, obraz národa a Boha. Tuto Novákovu zálibu hodnotí ironicky: „Vlastnost to, která v demokratické době se stíhá takřka upálením na hranici.“⁷⁷ Národ ani Bůh nebyli na indexu, přesto jsou to pro Heyduka záminky, jak postavit Nováka – a vzhledem ke kladné kritice jeho práce i sebe – do opozice vůči soudobému uvažování; tradiční myšlení je tedy vnímáno jako něco, co nesmí odpovídat dobovým proudům a směrům, tedy úplně v rozporu s pojetím Kalistovým a mnoha dalších, kteří k tradici zaujímalí spíše tvůrčí postoj. Novák chápe v pojetí Heydukově tradici jako jakýsi tajemný poklad, který se pokrevně dědí, a využívá k tomu metaforu rodu: „Ze vztahů, které tvoří tradice, můžeme si dedukovati její zákony, které Arne Novák v úvodní studii naznačuje toliko zběžně. Vycházejí z rodové krevní příbuznosti lidského rodu, v němž potomci dědí často vlastnosti předků, naznačuje podobný proces i v kolektivu národním, kde básníci dědí či inklinují ke svým předkům, z nichž přejali tajemný odkaz tradice.“⁷⁸

Pavel Fraenkl již inklinaci k tradici vidí kriticky. Nalézal její oprávnění v době plné zmatků a chápal touhu umělce přimknout se k něčemu pevnému, zároveň se ale děsí jejího zneužívání autory slabými, kteří za ni skrývají vlastní neschopnost. Jeho pojetí se blíží pojetí Zdeňka Kalisty, tradice je pro něj kreativní pojem, který nespočívá v napodobování starých vzorů, v rezignaci na hledání nové formy, ale ve vytváření nových skutečností, které jsou ovšem a zůstávají součástí jednoho společného univerza: „Tradice jest posledním stupněm životní víry u ducha skutečně tvůrčího. Jest to vědomí, že se v umění organizuje život. Že díla básníků, jak jsou nám podávána, nejsou náhodným slepencem nejczizokrajnějších druhů, nýbrž celkem, který vznikl právě jen z celku.“⁷⁹ Strach před rozdrobeností a nutnost zachování jednoty, tedy požadavky kladené na tradici Fraenklem, zůstává. V českém prostředí však vidí spíše napodobování a neschopnost využít tradice tvůrčím způsobem, vytýká autorům, že se pod praporem tradice většina uchyluje k „*hotovým útvarům minulým*, které v nejlepších případech naplňuje, pravidelně však rozmělnuje“.⁸⁰ Mezi těmito autory jmenuje kromě Františka Branislava také Karla Erbana, Fráňu Velkoborského a Václava Prokūpka. V reakci Josefa Knapa v témže čísle je znát, že se ho odsudek Fraenklův poněkud dotkl. Neobhazuje konkrétní jména, pouze ideologii, pod níž se autoři v revui *Sever a východ* sešli, čímž potvrzuje pevnější vymezení skupiny a jasné postuláty. Stejně jako v další reakci se znovu snaží obhájit prostý vztah k půdě proti nepřilíš konkrétnímu vyjadřování Pavla Fraenkla. Kriticky se rovněž vyjadřuje i k další negativní reakci na literaturu půdy, kterou publikoval Paul Jourdain v dalším čísle téhož ročníku, v níž se vyslovil opovržlivě k literatuře s venkovskou tematikou s argumentem, že už jí bylo dost a třeba se obrátit k jiným námětům. Knap na to reaguje ironickými poznámkami o francouzské kultuře, jejíž vyspělost už se nemá kam rozvíjet a zaniká v úpadku: „Proti bohaté a složité, překulturní a jemně diferencované literatuře francouzské, v níž ostatně, což je příznak, se zrodilo heslo umění pro umění, má takto naše literatura znak určité neotesanosti, určité primitivnosti. Zemědělská země dlouho neposkytovala umělecké tvorbě jednak nervosního tempa, jednak přejemných slohů kulturní atmosféry, jaká je darem velkoměstských středisek, rozmach průmyslové civilizace a tím spíše úpadkově mondénní průvodní zjevy metropolitního života jsou u nás novějšího data.“⁸¹

. 114.

. 112.

Pavel: Právo k tradici. *Sever* 1928, č. 6–7, s. 258 (zdů-
).

. 259 (zdůraznil autor).

Jef: Ještě k českému tradi-
. *Sever a východ* 4, 1928,
33.

Knapovu tezi jako by potvrdil závěr románu Karla Nového *Chceme žít* z roku 1933, který se soustředí právě na život ve městě. Život protagonistů se dostává do stále hlubší krize, až se nakonec uchýlí k poslednímu východisku vrátit se zpět domů, do rodné vesnice, v níž se obživa vždy nějak obstará. Město a jeho podmínky k životu udělalo z lidí trosky: „Už nerozeznáváme. Hlad a horečka nám setřely smysly, jsme němí a hluší, nechápeme nic z toho, co jest kolem nás, nevnímáme. Ztratili jsme smysly, jsme mrtví jako kameny, kterými kdosi pohnul na kraji strže; svět se naklonil, a ony se nyní kutálí, valí, padají kamsi dolů, kamsi dolů.“⁸² Návrat zpět není dořešen, hrdinové se možná domů už nikdy nevrátí, zůstanou věčnými vyhoštěnci, jejichž život ztratil rovnováhu a jistotu, bez níž směřují k jistému rozkladu. Toto přiznání v románu Karla Nového ovšem přichází až později, v době, kdy už je zřejmé, že návrat k tradici nebude tak snadný, přesto je o to více žádaný.

Deník Venkov

Problematika venkova měla svou tiskovou tribunu, jíž byl deník *Venkov*. Vyznačoval se stabilní redakční základnou (jeho dlouholetým šéfredaktorem byl Josef Vraný)⁸³, a tedy poměrně stálým a jasným zaměřením na zemědělský a maloroľnický lid a stranu agrární, což bylo i podtitulem listu. Zprávy z kulturního života nebyly sice v deníku nijak dominantní, ale byly stále a pravidelné, s minimem hlubších rozborů, spíše informativnějšího charakteru. Přesto i z několika málo zpráv lze vysledovat inklinaci k tradici, k půdě, k vlasti, k národu a vřelejší vztah k severským literaturám. Z kulturních činitelů zde publikovaly osobnosti jako Arne Novák, F. X. Svoboda, F. X. Šalda, Jaroslav Hilbert, Josef Knap nebo posléze Václav Prokůpek, kteří usilovali pozdvihnout kulturní úroveň *Venkova*. Zdeněk Kalista vzpomíná: „K agrární straně, v jejímž ústředním orgánu, *Venkově*, Knap publikoval v postavení jednoho z jeho základních kulturních podpůrců, přimklo se během času několik intelektuálů, kteří chtěli využít své literární činnosti k tomu, aby pomocí politicky silné strany si otevřeli cestu k jisté kariéře. Věděli, že činitelé agrární strany dost bolestně nesou, že kulturní úroveň Venkova a vůbec agrárního tisku [...] silně poklesla a že to pro stranu, která začínala aspirovat na vedení české politiky (a vlastně už ho dosáhla) značí jisté minus.“⁸⁴ Je otázkou, komu k jakému kariérnímu postupu publikování ve *Venkově* pomohlo, je ale pravda, že osobnost Josefa Knapa nebo Václava Prokůpka a dalších kulturní referáty výrazně pozdvihly. Tito autoři se nebáli hlubších rozborů a nezůstávali u čistě informativně založených příspěvků.

V kulturním oddělení jsou oceňováni zejména autoři a díla tradiční, popřípadě literatura velmi okrajová. Ve výročním roce 100. narození Henrika Ibsena, v roce 1928, je velká pozornost věnována tomuto autorovi, neboť vychází jeho souborné dílo. Avšak i tato modla severské literatury je nahlížena kriticky, a to J. B. Čapkem v knize s názvem *Ibsen a nemoc Evropy*, o níž referoval také *Venkov* 22. 11. 1928. Příklon k severským literaturám má rovněž svoje limity, zejména pokud jde o autora, který dostatečně jasně neukazuje jistoty a řád světa, ale naopak uvádí čtenáře v negativistické postoje: „Opovrhoval životem nebo jej vyvyšoval, nedospěl k jeho vykoupení. Proto se vzdalujeme Ibsenovi, že je pro nás velkým básníkem nejistoty.“⁸⁵ Zatímco se tedy Ibsen pro své temnější stanovisko stává autorem dobově již kriticky nahlíženým, dílo sedmdesátileté Selmy Lagerlöfové Josef Knap hodnotil v listopadu 1928 velmi kladně, stejně jako Václav Prokůpek 1. 4. 1929

Karel Nový: *Na rozcestí* (1934).

⁸² Nový, Karel: *Chceme žít*. Melantrich, Praha 1936, s. 210.

⁸³ Kárník, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918–1938). Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918–1929)*. Libri, Praha 2003, s. 329.

⁸⁴ Kalista, Zdeněk: Josef Knap. In: Knap, Josef: *Bez poslední kapitoly*. Torst, Praha 1997, s. 274.

⁸⁵ *Venkov*, 22. 11. 1928, s. 7.

v článku Severská legenda. Orientace na severskou literaturu byla tedy reflektována širěji než jen v okruhu *Severu a východu*. *Venkov* také informoval o překladech do švédštiny, a to díla Josefa Knapa *Réva na zdi* a Arne Nováka *Dějiny české literatury*. Josef Knap zde také uveřejnil článek Kapitola z dějin severského naturalismu, kde rozebíral dílo dánského spisovatele Hermana Banga *Bez naděje pokolení*, přičemž zde postavil dánský naturalismus výše než jižanský, tedy Zolův: „Proč tolik bouře, řeknete si nyní po čtyřiceti, padesáti letech, když horečné úsilí těchto pionýrů naturalismu dávno patří minulosti. Je to s podivem tím větším, že severský naturalism ve svém myšlenkovém pojetí i literárním výrazu, díky vážnější severské rase, měl podstatně jiné, aby se mluvilo názvem knihy Hedbergovy, 'vyšší úkoly' než naturalism literatur jižnějších. Položme vedle sebe např. Zolu a Banga. Na jedné straně obludné obrazy lidské animálnosti, na druhé straně společenské problémy, ideová svrchovanost, mravní smysl.“⁸⁶ Knap vyzdvihoval severskou literaturu právě pro její vážnost a etický apel. Očekává od uměleckého díla jasné poselství a smysl, umění si ponechává stále svůj poučný charakter. Ten shledává právě v literaturách severských a netají se odstupem k literaturám románským, což je patrné zejména v jeho časopise *Sever a východ*, ale i na stránkách *Venkova*.

Ačkoliv byl Josef Knap ve *Venkou* považován za osobu, která zvyšuje kulturní kredit tohoto listu, přesto jsou i jeho příspěvky a hodnocení velmi tendenční a zaujaté. V recenzi z 1. 5. 1929 například hodnotil dílo Jaroslava Marchy výše než dílo Mrštíkovo: „Právě zachycení tohoto rytmu doby, dřív v próze *Na dědině* a nyní výrazněji v jmenované již *Mezírci* je znak, jímž Marcha přesahuje Mrštíka. Konečně i oproštěním epiky od popisné náládovosti a sálavě životní pulsací děje, která odvrhuje psychologické teoretizování a vytváří postavy a osudy bezprostředně, v akci, přímo, dostává se tento podivuhodný umělec-sedlák nad autora *Roku na vsi*.“⁸⁷

Z absence morálky je obviněna také Böhnelova *Výsňená* nebo již deset let staré Šrámkovo *Tělo*. Ani Švejk se do venkovského kánonu příliš nehodí, je mu sice připsána nějaká zásluha těsně po převratu, kdy ještě byla válka v čerstvé paměti, ale o deset let později je to dílo pro vážnou práci na vybudování řádného státu přímo nevhodné. *Osudy* jsou tedy chápány pouze jako válečný román plný nechutných scén, které je velmi trapné předvádět na divadle.⁸⁸ Jaromír Sedláček sice konstatuje, že Švejk je nenahraditelný dokument doby, ale pro venkov je naprosto nevhodný: „Na venkově Švejk není myslitelný, byl by snad obecním bláznem, ale nikdo by ho nebral vážně, ale ve městě ho berou vážně.“⁸⁹ V následujících řádcích pak zdůvodňuje, proč se vedení státu musel ujmout venkov. Pravděpodobně proto, že ve městě žijí sami blázni.

Avšak nedá se říci, že by se ve *Venkou* pro skutečně moderní autory nenašlo pochvalné slovo. V Kulturním obzoru byly kladně hodnoceny nejen taneční kreace Milči Mayerové, *Panensství* Marie Majerové, ale i dílo Mařánkovo, přestože je zjevně tím, kdo se tradicí inspirovat nedává: „Mařánek je z těch mladých a nejmladších, kteří sice zcela opovrhli tradicí, ale kteří nám také mají co říci a dovedou to povědět po svém.“⁹⁰ Takové typy recenzí však tvoří spíše výjimku.

Tematická tendenčnost směřující vždy k upřednostňování venkova před městem je patrná v článku Dr. O. Heidricha⁹¹ o Augustu Strindbergovi, který se věnuje jeho pojetí venkova. Ačkoliv konstatuje, že jeho znalost venkova je velmi povrchní, neváhá podotknout, že Strindberg velmi vyzdvihoval přednosti venkova před městem zejména v novele Pavel a Petr ze sbírky *Švédské osudy*.⁹²

⁸⁶ Knap, Josef: Kapitola z dějin severského naturalismu. *Venkov* 24. 3. 1928, s. 6.

⁸⁷ Knap, Josef: Nová kniha Jaroslava Marchy. *Venkov* 1. 5. 1928, s. 7.

⁸⁸ Švejk v slovenském Národním divadle. *Venkov* 1. 5. 1928, s. 6.

⁸⁹ Sedláček, Jaromír: Švejk. *Venkov* 4. 5. 1928, s. 1.

⁹⁰ Brtník, V.: Jiří Mařánek: Kouzelný deštník. *Venkov* 10. 8. 1928, s. 5.

⁹¹ Dr. Oldřich Heidrich byl také jednatelem Československého komitétu pro styky se Švédskem. Komitét pořádal přednášky na venkově i ve městech a usiloval o propagaci Švédska v oblasti kulturní i hospodářské. Komitét vznikl v roce 1929 a zaniká o deset let později.

⁹² Heidrich, Oldřich: Venkov v tvorbě Augusta Strindberga. *Venkov* 9. 11. 1928, s. 6.

přes politické exkurzy (Státní rozpočet) věnovali také velmi často kultuře a literatuře (Umění ve službách osvěty venkova, Duchovní základy života na vesnici, Československá kulturní politika, Slovanská myšlenka a agrarismus). Problém zaostalejšího venkova vyhrotil rozpor mezi kulturním velkoměstem a nekulturními periferiemi. Autoři, kteří o venkově psali, pak cítili odmítavý postoj kritiky ke svým dílům. Tendence venkov popularizovat souvisela i se snahou ho dovzdělat a dodat mu sebevědomí, které by dokázalo vyzdvihnout ty vlastnosti a prvky venkova, na nichž může kultura dále stavět. Těchto potencialit si byla vědoma také skupina autorů z Kdyně, kteří se rozhodli uspořádat anketu o regionalismu. Příznačné je samo centrum regionalistických úvah, městečko Kdyně blízce Domažlicím a hranicím kraj, v němž si Němcová připadala tak vzdálená svému kulturnímu centru, Praze, jak ji vylíčil J. Š. Baar. Právě zde se autoři, lidé s humanitními zájmy zabývající se kulturou ve svém kraji, zamýšleli nad povahou vztahu centra a okrajových částí, vzdálených a odlehlých krajů.

Dr. Josef Bartoš ve svém úvodu k anketě rozváděl problém nevzdělanosti venkova a vytýkal mu například nedostatečnou žurnalistiku. Neopomněl ji srovnat s německou: „To naši Němci z periferie mají žurnalistiku mnohem vyšší úrovně, nežli má náš venkov. Na venkově musí tedy přestat bujet všecko pohodlné zápecnictví, jež tu posud kvete, a lidé kulturní nebudou pak odtud tak houfně odcházeti do centra.“¹⁰⁰ Hromadnější odchod venkovského obyvatelstva do měst nahlížel jako možný důsledek pozemkové reformy, která zrušením velkostatků připravila hodně lidí o práci. Ti, kteří neměli na nákup půdy, odcházejí za prací do města. Strach z neblahých důsledků reformy pak vedl politické činitele k podpoře kultury, jejímž prostřednictvím by byl podpořen a upevněn vztah obyvatel k půdě, ke svému kraji a k jeho specifickým zvláštostem.

Arnošt Bláha spojoval regionalismus s národním problémem. Národ sice předpokládá vysokou unifikační sílu, ale čím kulturnější je, tím také roste vnitřní diferencovanost¹⁰¹: „Vývoj společnosti jde směrem stále většího sjednocování celku při stále pokračujícím rozrůžňování částí.“¹⁰² Za vzorové země považoval v tomto smyslu Francii nebo Itálii, v nichž vzniklo více regionálních center. Pro Československo je podle jeho názoru regionalismus přínosný v tom, že národ bude obohacován krajem, tedy krajo-
vými specifiky. Naproti tomu František Fajfr vidí v regionalismu spíš jen projev řevnivosti vůči Praze a význam hesla regionalismus mu není příliš jasný. Jeho využití pro náš stát nevidí, spíš se kloní k tendencím unifikačním než decentralizačním, neboť zde ani není centra, od něhož by se měl venkov decentralizovat. Naráží tak na problém nízké kulturní úrovně i v centru, kulturu na venkově pak omezuje na folklorismus. Podobné nebezpečí rozpadu těžce nabyté jednoty spatřuje v regionalismu i Jan Herben. Ani Vilém Mathesius význam regionalismu příliš nepřeceňuje: „Zapomínáme, že se zvláštnosti národopisné vytvořily a uchovaly jen následkem staleté nehybnosti života a že nutně zmizí, jakmile zdravý život začne proudit prudčeji.“¹⁰³ Arne Novák vítá v regionalismu odklon od pražského centra, ale uvědomuje si nebezpečí nižší úrovně v krajích. Proto

Bedřich Fučík a redakce Melantrichu před zabijačkou, foto z 30. let.

¹⁰⁰ Bartoš, Josef: Několik problémů českého regionalismu. In: *Anketa o regionalismu*. Okresní sbor osvětový, Kdyně 1928, s. 8.

¹⁰¹ Bláha, Arnošt: Regionalismus. In: *Anketa o regionalismu*. Okresní sbor osvětový, Kdyně 1928, s. 9.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Tamtéž, s. 19.

bylo pro svatyni mladého českého státu třeba. Plukovník Švec je nejprve osoba historicky reálná, která však vědomě přechází do fikce. Jejího osudu je využito, aby se národu vytvořil oficiální vzor mučedníka. Rudolf Medek v něm vytvořil postavu, která není zastáncem pacifismu a filozofie Chelčického, ale naopak postavu po vzoru Žižkově, tedy vůdčí a akční, schopnou vést vojsko k vítězství, a pokud nebude možno jinak, obětovat i svůj vlastní život, aby dal vojsku sílu bojovat dál. Tento mučedník se stane hvězdou výročních oslav roku 1928, hraje se v Národním i Stavovském divadle na Nový rok 1929 dokonce odpoledne i večer. Ačkoliv je to hra umělecky velmi průměrná, kritiky ne příliš ceněná, pro národ získala hodnotu právě svým ideologickým obsahem, výborně se hodila do nového kánonu.

A aby se legionář příliš nevzdálil Přemyslu Oráčovi, je ve *Venkově* mnohokrát naznačováno, že se legie skládaly převážně z lidu zemědělského, který se tak vlastně stává zakladatelem a tvůrcem nového státu: „Tradice našich legií, význam našich zahraničních vojsk v zápase o obnovení naší národní a státní samostatnosti, jsou nerozlučně spojeny s dějinnou vojenskou tradicí našeho zemědělského lidu. [...] Vojenská sláva, která vtiskla před celým světem národním českému vojsku pečeť nepřemožitelnosti, byla dílem našeho zemědělského lidu. Dokumentárního ztělesnění došla tradice tato v heroické postavě Jana Žižky z Trocnova, v osobě zemědělcově. [...] Naše vesnice daly legiím tisíce hrdinů. Jejich jména však většinou skromně zapadla do všedního ruchu v osvobozené vlasti, jakmile stateční ti lidé, skončivše své poslání v zahraničním branném odboji, se vrátili, aby se doma chopili opuštěného rádlu a dali se do práce na obnově a utužení státního života.“⁹⁸ Tedy ani plukovník Švec nebyl zemědělskému lidu vzdálen. Zemědělství, sepětí s půdou je vlastní každému člověku bez ohledu na jeho povolání a další osud. Univerzalita lidského původu je další z jistot, o které je možno se opřít v době, kdy se vyhrocují národnostní, politické a hospodářské spory.

Regionalismus a ruralismus

Pozornost věnovaná venkovu, v celonárodním měřítku dosti vysoká, začala být ve druhé polovině 20. let také teoreticky reflektována. Jednou z prvních snah o přehled těchto reflexí byla anketa k pojmu regionalismus, kterou roku 1926 uspořádal Jaroslav Štěpánek, předseda Okresního osvětového sboru ve Kdyni, ve spolupráci s Josefem Ludvíkem Fischerem, který formuloval otázky, a Josefem Lomským. Zajímavé je, že ačkoliv se zdálo, že stát s převahou zemědělského obyvatelstva a s velkou popularitou strany agrární bude jevit o tento typ anket zájem, nestalo se tak. V předmluvě ke knižnímu vydání výsledků ankety si organizátoři stěžují, že ačkoliv obeslali s otázkami „126 redakcí revue, denních i krajinských časopisů: vyhověl malý počet a na tuto výzvu došel jediný příspěvek“.⁹⁹ Jednu z příčin spatřovali v novosti tématu, což ukazuje, jak se teoretické pojmy týkající se venkova a venkovské literatury těžko prosazovaly nebo spíše nebyly brány příliš vážně. Jednou z hlavních příčin byla umělecká úroveň. Politika agrarismu velmi podporovala nejen regionalismus, ale kulturu a vzdělanost obecně, protože si tohoto nedostatku byla vědoma. Roku 1924 vzniká Svobodné učení selské, které má systémem ucelených přednášek k tématu přispět k vyšší vzdělanostní úrovni venkovského obyvatelstva. Časopis *Brázda* pravidelně přinášel přehled témat jednotlivých cyklů, v nichž se autoři od úzce zemědělsky zaměřených témat (Snahy moderního mlékařství),

řáclav: Náš zemědělec v le-
bozené vlasti. *Venkov* 1. 7.

L.; Lomský, J.; Štěpánek, J.:
In: *Anketa o regionalismu*.
r osvětový, Kdyně 1928, s. 3.

přes politické exkurzy (Státní rozpočet) věnovali také velmi často kultuře a literatuře (Umění ve službách osvěty venkova, Duchovní základy života na vesnici, Československá kulturní politika, Slovanská myšlenka a agrarismus). Problém zaostalejšího venkova vyhrotil rozpor mezi kulturním velkoměstem a nekulturními periferiemi. Autoři, kteří o venkově psali, pak cítili odmítavý postoj kritiky ke svým dílům. Tendence venkov popularizovat souvisela i se snahou ho dovzdělat a dodat mu sebevědomí, které by dokázalo vyzdvihnout ty vlastnosti a prvky venkova, na nichž může kultura dále stavět. Těchto potencialit si byla vědoma také skupina autorů z Kdyně, kteří se rozhodli uspořádat anketu o regionalismu. Příznačné je samo centrum regionalistických úvah, městečko Kdyně blízce Domažlicím a hranicím kraj, v němž si Němcová připadala tak vzdálená svému kulturnímu centru, Praze, jak ji vylíčil J. Š. Baar. Právě zde se autoři, lidé s humanitními zájmy zabývající se kulturou ve svém kraji, zamýšleli nad povahou vztahu centra a okrajových částí, vzdálených a odlehlých krajů.

Dr. Josef Bartoš ve svém úvodu k anketě rozváděl problém nevzdělanosti venkova a vytýkal mu například nedostatečnou žurnalistiku. Neopomněl ji srovnat s německou: „To naši Němci z periferie mají žurnalistiku mnohem vyšší úrovně, nežli má náš venkov. Na venkově musí tedy přestat bujet všecko pohodlné zápecnictví, jež tu posud kvete, a lidé kulturní nebudou pak odtud tak houfně odcházeti do centra.“¹⁰⁰ Hromadnější odchod venkovského obyvatelstva do měst nahlížel jako možný důsledek pozemkové reformy, která zrušením velkostatků připravila hodně lidí o práci. Ti, kteří neměli na nákup půdy, odcházejí za prací do města. Strach z neblahých důsledků reformy pak vedl politické činitele k podpoře kultury, jejímž prostřednictvím by byl podpořen a upevněn vztah obyvatel k půdě, ke svému kraji a k jeho specifickým zvláštostem.

Arnošt Bláha spojoval regionalismus s národním problémem. Národ sice předpokládá vysokou unifikační sílu, ale čím kulturnější je, tím také roste vnitřní diferencovanost¹⁰¹: „Vývoj společnosti jde směrem stále většího sjednocování celku při stále pokračujícím rozrůžňování částí.“¹⁰² Za vzorové země považoval v tomto smyslu Francii nebo Itálii, v nichž vzniklo více regionálních center. Pro Československo je podle jeho názoru regionalismus přínosný v tom, že národ bude obohacován krajem, tedy krajo-
vými specifiky. Naproti tomu František Fajfr vidí v regionalismu spíš jen projev řevnivosti vůči Praze a význam hesla regionalismus mu není příliš jasný. Jeho využití pro náš stát nevidí, spíš se kloní k tendencím unifikačním než decentralizačním, neboť zde ani není centra, od něhož by se měl venkov decentralizovat. Naráží tak na problém nízké kulturní úrovně i v centru, kulturu na venkově pak omezuje na folklorismus. Podobné nebezpečí rozpadu těžce nabyté jednoty spatřuje v regionalismu i Jan Herben. Ani Vilém Mathesius význam regionalismu příliš nepřeceňuje: „Zapomínáme, že se zvláštnosti národopisné vytvořily a uchovaly jen následkem staleté nehybnosti života a že nutně zmizí, jakmile zdravý život začne proudit.“¹⁰³ Arne Novák vítá v regionalismu odklon od pražského centra, ale uvědomuje si nebezpečí nižší úrovně v krajích. Proto

Bedřich Fučík a redakce Melantrichu před zabijačkou, foto z 30. let.

¹⁰⁰ Bartoš, Josef: Několik problémů českého regionalismu. In: *Anketa o regionalismu*. Okresní sbor osvětový, Kdyně 1928, s. 8.

¹⁰¹ Bláha, Arnošt: Regionalismus. In: *Anketa o regionalismu*. Okresní sbor osvětový, Kdyně 1928, s. 9.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Tamtéž, s. 19.

apeluje na vytvoření regionalistické kritiky, aby tyto nedostatky nesnižovaly vážnost a důležitost regionální kultury. A. M. Píša rovněž srovnával regionalismus s nacionalismem, v nichž vidí podobné rysy. Regionalismus pro něj představuje nacionalismus podle koncepce Masaryka v malém: „Je aplikací lásky a pracovní oddanosti k širší vlasti na lásku a pracovní oddanost k užší vlasti.“¹⁰⁴ Jak rozdílně byl tento pojem chápán, pak dokládá prudké odmítnutí Františka Serafinského Procházky, který byl velmi pronárodně orientován a v roce 1934 podepsal projev nacionalisticky orientovaných spisovatelů za sporů o univerzitní insignie; žil a působil jako redaktor a literární kritik v Praze. V regionalismu viděl pouze nebezpečí separatismu: „Zákonem našim má býti hledati to, co nás spojuje, nikoliv to, co nás dělí.“¹⁰⁵ Emanuel Rádl je k regionalistickým tendencím rovněž skeptický a obává se směřování spíše k archeologii, jež se hodí leda do muzea; v rozvíjení regionalismu nevidí žádný přínos pro současnost i budoucnost. Emil Tšída, autor kdyňské monografie, spojuje slovo regionalismus s národopisem, který ovšem nijak blíže nespecifikuje. Podobně jako o národopisu uvažuje o regionalismu Bohumil Zahradník Brodský, který v něm také vidí aspekt ekonomický, díky regionalismu by měly být popularizovány kraje vzdálenější a chudší. Jindřich Kohn, demokratický myslitel a přední osobnost židovského hnutí, dělí regionalismus na starý a nový: „Starý regionalism chtěl napodobováním vytvořiti nesčetné miniatury velkých měst. Nový regionalism bude hledati pravý vztah maloprostorového slohu kulturního k velkoprostorovému.“¹⁰⁶ Upozorňuje tedy, že v současné době již nejde o vyvážení pocitu méněcennosti malých krajů vůči větším, ale že půjde o spolupráci obou, menších i větších center, čímž dojde k propojení našeho nejmenšího prostoru s prostorem světovým: „Kulturním povoláním kraje jest rozmnožovati, zesilovati a oživovati souvztažnost kulturní a pocity a jistoty kulturní souvislosti.“¹⁰⁷ Tato touha po jistotě propojení těch nejdlejších krajů s centrem odráží také touhy národní propojenosti, touhy patřit do jedné skupiny lidí, touhy unifikací, které překonají všechny rozdíly a vzdálenosti. Pocity ohroženosti jsou pak právě aktuální v krajích pohraničních, v nichž se často lid cítil centrem zapomenut, oddán svému vlastnímu osudu a boji s národnostními menšinami. Problém hraničářů byl také politickým bodem číslo jedna u Viktora Dyka a dalších představitelů národní demokracie. Zatímco Kohn, který působil jako předseda československé sekce Panevropské unie, spatřuje v regionalismu naději na řešení tohoto problému, pro Alexandra Berndorfa, regionálního kulturního aktivistu a kulturního historika věnujícího se rodnému Nepomuku, je to spíš otázka muzeální, tedy konzervace zvyků, krajových zvláštností, které by přitáhly turisty. Zdá se, že co se jednomu jeví jako živý proces, druhý vnímá spíše jako vytváření skanzenu: „Snahy tyto tkví zejména v uchování svérázu krajinného, udržení a konservování starých typických staveb lidských, lidských obydlí, dřevěných srubů, kapliček, božích muk na křížovatkách a jiných památek věčných.“¹⁰⁸ Eduard Lederer, obhájce československé jednoty v novém státě, překládá slovo regionalismus jako svéráz, jenž charakterizuje jednotlivé kraje a jehož sledování vítá. Obává se však jeho politického zneužití, jakým je třeba slovenský separatismus, proti kterému se důrazně postavil. Josef Lomský, jeden z organizátorů ankety, se ve svém shrnutí celé akce staví proti obavám ze separatismu, stejně jako se distancuje od termínu národopis a spojení regionalismu s archeologií a historií. Program regionalismu specifikuje tak, že by měl odpovídat potřebám jednotlivých měst: „Třeboň např. nemůže chtít university, ale České Budějovice musí usilovati (ne sice o tu universitu, ale) o určité atributy střediska, na jehož kulturní

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 21.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 29.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 34.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 36.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 39.

a hospodářskou potenci je a bude i v době tisku a radia odkázán hodně široký kraj.“¹⁰⁹ Problémy vidí zejména v absenci dobré kritiky a v nedostatečné žurnalistice.

Závěr a shrnutí celé ankety napsal filozof J. L. Fischer, který na základě reakcí jednotlivých respondentů rozlišil dvě základní skupiny, které se více méně kryjí generačně. Starší generace se staví proti regionalismu, zatímco mladší jej přijímá. Nedůvěru starších si pak vysvětluje nedostatkem víry v odolnost a životnost mladého státu.¹¹⁰ U mladších pak shledává zásadním omylem ztotožňování regionalismu s národopisem. Vyvrácení tohoto omylu považoval za největší zisk celé ankety. Největší problém spatřoval v kulturním vyliďňování krajů. Řešením je podle jeho názoru podporovat osoby, které se rozhodly pro svůj kraj kulturně pracovat, pomoci činnosti krajinských spolků, popřípadě nechat tyto osobnosti pracovat pro svůj kraj i z centra kultury, dále uvádí nutnost zřizování knihoven. Zamýšlí se tu také nad povahou regionalistické tvorby, jejíž zpracování regionalismu však spatřuje spíše v bezděčnosti nikoliv v konkrétním úsilí být regionalistický, a tedy zachytit všechny zvláštnosti popisovaného kraje. Z hlediska politického však vyslovuje své zklamání nad neúspěchem župního zřízení, které bylo velkou nadějí pro úspěch regionalistických snah, které však nakonec nebylo uzákoněno. Teorie většího množství menších centralizačních jednotek, které by dokázaly vyjít vstříc specifickým potřebám jednotlivých krajů, místo jednoho hlavního centra bez znalosti potřeb jednotlivého kraje, tedy selhala. V době, kdy anketa začínala, tedy v roce 1926, byla tato naděje ještě aktuální, v roce její publikace, v roce 1928, však byla již pohřbena. Avšak hned v následujícím roce 1930 vydává Josef Ludvík Fischer publikaci s názvem *Kultura a regionalismus*, kde se problému věnoval z teoreticky založeného hlediska.

Uspořádání ankety nejen odhalilo, nakořl je problém regionalismu aktuálním celostátně, spousta autorů odmítla totiž účast, mezi jinými i Karel Čapek, ale naznačilo také, jak obtížné je vůbec pojem regionalismu charakterizovat, protože v něm každý viděl a uplatňoval spíše svoji individuální perspektivu, než že by byl základem nějaké jednotné širší koncepce. Přes tyto potíže se však pojem regionalismus nadále stával předmětem debat.¹¹¹

V publikaci o regionalismu Josefa Ludvíka Fischera je regionalismus chápán jako prostorově domyšlená demokracie, v níž velmi důležité postavení zastává kulturní autorita, osobnost, která by byla schopna zasahovat do místních samospráv. Tato důležitost kulturní autority zde stojí proti obavám ze socialistické nadvlády masy, která se mu zdá jako hrob celého kulturního rozvoje. Regionalismus je pro něj tedy postaven na silné individualitě a drobné, masarykovsky založené vytrvalé práci, která by zajistila kázeň, organizaci a řád. To je to, co nyní národ zejména potřebuje. Fischer napsal: „Uvědomuješ si, dnes že je třeba pravého opaku: jasného, určitého slova; jistoty – ne kritiky, ne rédllovštiny. Uvědomuješ si, dnes že je třeba jiných vychovatelů: ke kázni, organizaci, k řádu. [...] Není velké a drobné práce. Jest jen řádová práce. Regionalismus pak jest, má být, musí se stát výchovou k ní.“¹¹²

Fischer usiloval o to, včlenit regionalismus do soudobého kulturního života, i když si uvědomoval, že pro něj nejsou vytvořeny ideální podmínky. Prostřednictvím teze o drobné vytrvalé práci směřoval k myšlence pevného a stabilního řádu, tedy něčeho, po čem volali například i autoři kolem *Severu a východu*. Avšak s touto skupinou byl Fischer v přímém rozporu. Naprosto odsuzoval jakékoliv spojování regionalismu s tradičnímismem, jak nazývá skupinu kolem Josefa Knapa. Píše: „Ale existuje u nás ještě

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 47.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 51.

¹¹¹ V roce 1937 vznikají k tomuto tématu publikace *Regionalismus a literatura* od Bedřicha Slavíka, *O kulturní regionalismus* od Josefa Bartoše a *Prezidentova víra v regionalismus*, která je záznamem vztahu E. Beneše k pojmu regionalismus, v roce 1940 pak *K historii jihočesství* Jana Muka.

¹¹² Fischer, Josef Ludvík: *Kultura a regionalismus*. Jan Vaněk, Brno 1930, s. 104–105.

jiný tradicionalismus, který není bez kulturních aspirací, a který rovněž bývá nazýván regionalismem. Míním program oné literární skupiny, která je soustředěna kolem Knapem redigovaného *Severu a východu*.¹¹³ Jejich tradičnost vidí zejména v tom, že nemají žádný tvůrčí potenciál a tradice se drží, aby měli epigonsky na koho navazovat.¹¹⁴ Odmítá jejich pojetí tradice jako něčeho, co musí z něčeho vyrůstat, odmítá jejich apoteózu „konzervativních, tradičních a kulturních útvarů“.¹¹⁵ Stejně tak nesouhlasil ani s Pavlem Fraenklem, který se pokouší pojetí tradice rozšířit o tradici tvořivou, avšak zůstává mu v tradici „spoutanost kmenovou příslušností“, což Fischer rovněž odmítá. V podstatě se totiž staví proti tradici jako takové, protože ji vnímá vždy jen jako náhradu za vlastní neschopnost stát osaměle a tvořit svou vlastní novou tradici: „Tvořit tradici znamená vždy nejprve: bořit tradici – jako nezbytné východisko k novému cíli. Kde není této odvahy a síly, tam uplatňuje se vždy i bují ‚tradicionalismus‘ neschopných epigonů a třeba i epigonských generací.“¹¹⁶ Fischerovo pojetí regionalismu je silně individualistické, směřuje k jistotám a řádu, avšak požaduje velmi silné osobnosti, které by toto směřování dokázaly uskutečnit samy za sebe, nezávisle na minulosti, na historii, na tradici.

Avšak pojetí regionalismu nebylo u nás nijak pevně definováno a každý si pod ním představoval něco trochu jiného. Všeobecně se za kolébku tohoto ismu považovala Francie a Itálie, o silném regionalismu se mluvílo také v souvislosti s Německem. Albert Pražák hledá počátek tohoto směru již v „důsledcích rousseauismu“,¹¹⁷ jako soudobé inspirátory regionalismu jmenuje Arne Novák Henri Pourratta, Charlese Ferdinanda Ramuze a Jeana Giona, kteří u nás byli hojně překládáni¹¹⁸ (překlady jejich próz a básní vycházejí např. v *Lumíru* nebo v *Listech pro umění a kritiku*, v nichž se objevila i kritická stať Jana Čepa vůči ruralismu) a jejichž jména jsou spojována také s pojmem ruralismus, který se však dle J. L. Fischera musí zásadně od pojmu regionalismus odlišovat. Své stanovisko tu formuloval i Šalda, který v kritice Ramuzova díla zmiňoval ubohost českého regionalismu. Říká: „Máme také svůj regionalism, pokusy o umění krajové, snahu o literární autonomii, ale plody a výsledky tohoto usilování nebývám často nadšen. Pravidelně se utíká do regionalismu básnická slabost se zastaralými a odloženými již metodami básnické tvorby...“¹¹⁹ Ramuze nazývá největším mistrem vesnického románu ve francouzské literatuře, a tak mu pojem regionalismu s vesnickým poněkud splývá. Albert Pražák chápe za projev regionalismu také Knapovu revue *Sever a východ*, přestože tento okruh autorů v anketě k regionalismu nebyl vůbec zastoupen a Josef Knap je vnímán zejména ve spojení s jiným ismem týkajícím se vesnice, s ruralismem.

Pojem ruralismu je pozdější, začíná se objevovat až kolem roku 1932. Ačkoliv se oba ismy v mnohém prolínají, vycházejí z jiných ideových základů. Zatímco regionalismus vzniká z pnutí centra a periferie a usiluje o oživení periferních oblastí tím, že vytvoří množství menších center, ruralismus v sobě nenese tento tvořivý akcent, tuto sílu struktury, kterou je třeba pokrýt celé území. Ruralismus vyznívá spíše než jako program jako apoteóza něčeho, co se zdálo být opomíjeno, opovrhováno jako zastaralé a nepotřebné, ujímá se oslavy všeho tradičního, staví se proti experimentu a prudkému technickému pokroku. Regionalismus se jeví jako jakýsi tvůrčí program, z ruralismu zaznívá spíše nostalgické a touha upevnit znovu vše v zemi, z níž všechno vzešlo.

Zdeněk Kalista upozornil na spojení ruralistů s politikou. V pozadí vzniku skupiny ruralistů viděl jako základ agrární stranu,¹²⁰ ačkoliv členem politické strany nebyl nikdo z nich, vyjma Antonína Matuly. Je možné, že si autoři sami neuvědomovali, že se

¹¹³ Tamtéž, s. 19.

¹¹⁴ Jak silné odmítnutí této skupiny bylo, dokládá i fakt, že při uspořádání ankety o regionalismu nebyl nikdo z okruhu *Severu a východu* dotázán.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 20.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 23.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 25.

¹¹⁸ Novák, Arne: *Přehledné dějiny literatury české* [1922]. Atlantis, Praha 1995, s. 1472.

¹¹⁹ Šalda, F. X.: Nový typ básnického regionalismu: C. F. Ramuz. *Šaldův zápisník* 4, 1931–1932, s. 22.

¹²⁰ Kalista, Zdeněk: *Po proudu života* 2. Atlantis, Brno 1996, s. 342.

stali vhodným terčem pro politicky orientované noviny, které potřebovaly kulturně pozdvihnout, a tradiční směřování těchto autorů jim plně vyhovovalo. Heslo ruralismu pak razil zejména člen agrární strany Antonín Matula, který ho v *Osvětě venkova* v roce 1932 definoval takto: „Ruralismem (od lat. rus, 2. pád ruris = venkov), venkovanstvím míním kladný, přátelský a činný poměr k venkovu. [...] Dobrý spisovatel ruralista popisuje venkov, ale hledá také hlubší smysl pod povrchem dění a zdánlivě prostých jevů na venkově a usiluje o souzvuk mezi člověkem, přírodou, zvířetem, světem. [...] Stojím tedy ve slovesné tvorbě za ruralismem, který má nebo chce mít dobrou úroveň estetickou, myšlenkovou i mravní.“¹²¹ Umělecká úroveň tu však často byla kamenem úrazu. Je vytýkána ruralistům nejen J. L. Fischerem, který se snaží zejména kvůli ní regionalismus od ruralismu distancovat, ale také F. X. Šaldou, Zdeňkem Kalistou, Bedřichem Fučíkem a dalšími. I když k polemikám docházelo spíše později, Kalista ji v *Lumíru* s Knapem vedl v roce 1936. Bedřich Fučík však již v roce 1929 publikoval ve třetím ročníku *Tvaru* velmi ostrou kritiku díla Fráni Šrámka, kultovního autora časopisu *Sever a východ*, který mu věnoval celé jedno číslo. Fučík považuje Šrámkův návrat k půdě za útěk před vlastní neschopností. Fučík pregnančně napsal: „Idyla není chybou, ale Šrámkova idyla je idyla občanská. A to je odporné, právě tak jako Šrámkův návrat k tradici, k rodné půdě. Nebyl nikde doma, všude mu bylo úzko, i vrátil se k rodnému kraji, neučinil to však ze síly, nýbrž ze slabosti. Je to útěk před světem a před životem, je to doznání porážky a mylný předpoklad, že kraj ho bude nějak chránit. Šrámkův návrat k rodnému kraji je úprk do idyly, kterou si v něm slibuje, je úprk do idyly, ve které je bahnisko nehnuté a zapáchající.“¹²² Antonín Matula však viděl ve venkovské tematice záchranu před naprostým úpadkem českého písemnictví, terčem jeho kritiky se stávají cizojazyčné překladové romány brakové úrovně, z české tvorby pak *Zlatý oblak* S. K. Neumanna, který je pravým opakem všeho, k čemu se ruralismus hlásil. Matula vidí ve venkovské čistotě záchranu před špínou měst, vidí v něm zakonzervovány všechny kladné životní hodnoty, které je třeba v těžké době pečlivě svázat a zanechat pěkně schované v idylickém koutě venkova. Tyto idealistické fráze poněkud ostře korespondují s jasným politickým programem, který z Matulovy charakteristiky ruralismu prosvítá: „Je povinností dětí venkovanových, aby obrodily zachmuřený a rozvrácený dnešní svět zbožným uměním, které netančí nad kaluží lidské krve, které neoslavuje zvrácených pudů, které neztrácuje ducha, ale rozněcuje radostné síly života, uměním, které vrátí lidem lásku k přírodě, k půdě, k vlasti, k rodině, k společenskému řádu, postavenému na majetku získaném spravedlivě a udržovaném prací a mravními silami.“¹²³ Ruralismus má tedy v jeho pojetí soteriologické rysy, stává se nejen uzdravovatelem nemocného světa, ale také jeho vzorným vychovatelem, který nařizuje kromě obecně prospěšných ctností také lásku k majetku, spravedlivě získanému, v čemž je možno spatřovat politickou agitaci ve prospěch pozemkové reformy, která právě u mnohých opozičníků vyvolávala pocit, že agrarismus je příliš hrabivý, že se mu jedná jen o majetek, který byl navíc vzat a zabaven neprávem. V ideologii ruralismu, jak si jej Matula vykonstruoval, by všechna tato negativa měla být potlačena v zájmu lásky k vlasti, rodině a půdě. Matula uvádí svůj seznam ruralistů, které takto sice přímo nejmenuje, ale opisem je nazývá autory, „kteří zůstali věrni dědině a umění: Čarek, Čep, Knap, Koudelák, Krška, Křelina, Marcha, Martínek, Nor, Prokůpek, Rón, Sedlák, Vrba a několik slovenských spisovatelů, z nichž Milo Urban selským románem *Živý bič* pronikl do světových literatur“.¹²⁴ Matula

¹²¹ Matula, Antonín: Ruralismus v krásném písemnictví. *Osvěta venkova* 4, 1932, č. 2–3, s. 19.

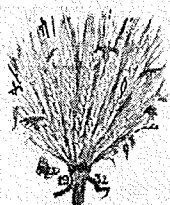
¹²² Fučík, Bedřich: Odkaz Fráni Šrámka. *Tvar* 3, 1929, s. 206–217. Též in: *Kritické příležitosti I.* Melantrich, Praha 1998, s. 128–129.

¹²³ Matula, Antonín: Ruralismus v krásném písemnictví. *Osvěta venkova* 4, 1932, č. 2–3, s. 22.

¹²⁴ Tamtéž, s. 23.

BÁSNÍCI SELSTVÍ

STUDIE O RURALISMU I: NÁS

Uspořádal Josef Knap

VYDALO SVOBODNÉ UČENÍ SELSKÉ V PRAZE

Josef Knap (ed.): *Básníci selství* (1932).

zde vlastně uvádí jména z Knapovy knihy *Básníci selství*, na jejichž četbu velmi apeluje, aby autoři podpoření zájmem tvořili dále.

Josef Knap je sám ve svém úvodu charakterizoval jako ty, kteří se „svou tvorbou převážně věnovali rodovým vztahům k dědině a zemi“.¹²⁵ Stavěl je do opozice k soudobému modernímu umění proletářskému, vůči němuž mají básníci selství výhodu, že sami ze selského rodu pocházejí, zatímco proletářští básníci nemají se světem dělníka, o němž píší, nic společného. Jejich tvorbu pak charakterizuje jako „umění hlubší vnitřní zkušenosti, plnější a harmoničtější, předmětnější a bytostnější, než jaké prezentovala literatura tendenčně třídní a po ní směr poetismu (který ostatně vůbec potlačoval jakýkoliv myšlenkový obsah)“.¹²⁶ Zatímco Knap tedy tyto autory staví nad soudobé avantgardní umění, umělecká úroveň je u těchto autorů velmi často předmětem ostré kritiky a jen málokdo projde s vysloveně pozitivním hodnocením. Jedním z nich byl pak Jan Čep, který se ovšem jak známo od svého sepětí s ruralisty ostře distancoval. Mezi skutečné básníky venkova jej kladl Bedřich Fučík¹²⁷ a Šalda má o něm rovněž kladnou zmínku ve svém *Zápisníku*,¹²⁸ což se nedá říci např. o takovém A. C. Norovi a dalších.

Po vydání *Básníků selství* se rozvinula debata na téma básník selství, venkov a básník. *Osvěta venkova* přináší pochvalnou zprávu o hodnotě této publikace a vyjmenovává, kteří autoři jsou zmíněni a kdo je autorem jejich hesel. Ze seznamu jmen autorů a autorů hesel je zřejmé, že se jedná o stejný okruh lidí, přesto se v recenzi v deníku *Venkov* z 15. 1. 1933 píše: „To je vlastně na této knížce nejkrásnější: všechny studie jsou kritické, ač jsou psány většinou vzájemnými přáteli.“¹²⁹ O této poznámce se však dá snadno pochybovat, při pročítání jednotlivých medailonů různé úrovně se jen výjimečně vyskytne nepatrná výtka nebo poznámka k vývoji autora. Styl jednotlivých portrétů je velmi různý, spíše převládá citový dojem z autora než fundovaná kritika jeho díla. Je zřejmé, že *Venkov* chtěl výše zmíněnou větou tento nedostatek potlačit, předejít kritice, která se sama nabízela. V časopise *Osvěta venkova* jsou však příznacně pod titulkem „Pozoruhodné“ uvedeny pouze kladné reakce, které vyšly v *Českém slově*, *Brázdě*, *Důstojnických listech*, *Venkově* a *Mladém venkově*, záporné recenze pochopitelně uvedeny nejsou.

Avšak kromě kladných recenzí z tisku zaměřeného tradičně se začínala rozvíjet velmi ostrá diskuse na téma autor a venkov, kterou vyvolal Jan Čep, sám do sborníku zařazený, týkající se kritiky umělecké hodnoty většiny děl s venkovskou tematikou. V *Listech pro umění a kritiku* Čep uveřejnil svoji stať o knize *Básníci selství*, v níž kritizuje zejména hlavní ideu knihy, tedy spojit autory tematicky s venkovem. Čep reaguje: „Je třeba opravdu mít nedostatek smyslu pro humor, aby člověk nepukal smíchy nad takovou „sešlostí““.¹³⁰ Dále napadá nikoliv téma venkova, ale ty, kteří se ho literárně ujali a v jeho jménu tvoří skupiny a staví se antagonisticky vůči městu a jeho kultuře. Jejich způsob tvorby je rovněž předmětem jeho kritiky, a tak se Čep přiklání na stranu těch, kteří celému okruhu autorů kolem venkovské tematiky vytýkali zejména nízkou uměleckou úroveň ve prospěch ideologičnosti. V prvním ročníku časopisu *Řád* z let 1933–1934 byla publikována rovněž kritická stať pod názvem Hurá, ruralismus! a podpisem -ček, pod nímž se může skrývat i skupina autorů z okruhu Jan Čepa, jak se domnívá Miloš Lašek: „První kalené šípy proti knize *Básníci selství* vystřelil spisovatel Jan Čep. Hlouček jeho přátel vychrsl na ruralisty velikou konev (s)prostoty v *Řádu*.“¹³¹ Ačkoliv je časopis *Řád* stavěn jako periodikum vyznávající konzervativní hodnoty, myšlenka ruralismu, která se rovněž ke konzervativním hodnotám hlásí, ho nijak nenadchla. Kniha Josefa Knapa *Bás-*

¹²⁵ Knap, Josef: Úvodem rodokmen. In: Knap, Josef (ed.): *Básníci selství*. Svobodné učení selské, Praha 1932, s. 10.

¹²⁶ Tamtéž, s. 11.

¹²⁷ Např. ve statí Česká próza, rukopisu přednášky pravděpodobně z roku 1933. In: *Rodná krajina básníková*. Triáda, Praha 2003, s. 108–130.

¹²⁸ „Dostal jsem dvě knihy od Jana Čepa a četl jsem z nich několik prací. Má zvláštní čistý pohled, jistý pohled, který klade na věci, a tím je vynáší do vyšší oblasti; bez něho by se některé z nich rozdrolily v těžký a temný naturalismus šlejharovský.“ *Šaldův zápisník* 1, 1928–1929, s. 30.

¹²⁹ Bez autora: *Básníci selství*. *Venkov* 15. 1. 1933, s. 8.

¹³⁰ Čep, Jan: *Ruralism. Listy pro umění a kritiku* 1, 1933, s. 24.

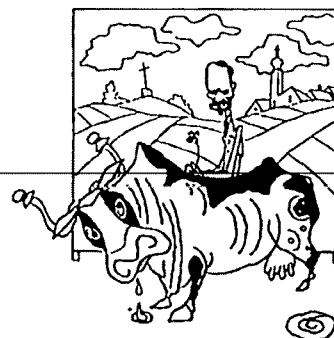
¹³¹ Lašek, Miloš: Vidění spisovatele Jana Čepa. *Osvěta venkova* 4, 1933, č. 6, s. 106.

níci selství je zde hodnocena jako neúplná a koncept ruralismu jako protimluv. Zatímco Matula totiž hlásá boj proti průměrné literatuře a pisálkovství bez umělecké hodnoty, přesně to je autorům říkajícím si ruralisté vytýkáno: „Smíme se ho zeptat, proč tedy takové romány tiskne ruralistický časopis *Venkov*, *Lidový deník* a *Večer*, a proč je vydává ruralistické nakladatelství *Novina*.“¹³²

Na Čepovu kritiku ruralismu v *Osvětě venkova* a kritiku v *Řádu* reagoval Miloš Lašek velmi ironickou kritikou, přičemž předmětem jeho ironie jsou úryvky jednotlivých Čepových textů. Jeho dílo velmi ostře kritizuje: „Takový nicotný patos nicoty jako u Čepa nenajdete u žádného československého ruralisty.“¹³³ I přes tuto kritiku Čepova díla a přes Čepovy ironické a kritické reakce se ruralisté dále jeho díla zmocňovali. Když se ve dnech 30. a 31. 5. 1934 konají Dni československé vesnice, pořádané Svobodným učením selským, je Čepova próza zařazena do úvodního kulturního programu vedle prózy Koudelákovy, mezi zástupce hanácké vesnice. I po ostrém Čepově výstupu v *Listech pro umění a kritiku* a *Řádu* a po reakci Miloše Laška v *Osvětě venkova* měli tedy ruralisté potřebu s Čepem pracovat jako se svým autorem, protože právě jeho prózy byly, na rozdíl od ostatních, většinou kladně hodnoceny.

V příštích letech se bude tato diskuse rozvíjet i v dalších periodikách a otázka ruralismu se stává velmi často předmětem úvah a kritik. V 62. ročníku *Lumíru* se k „básníkům selství“ vyjádřil po svém i Zdeněk Kalista, který posunul otázku dále a mezi své „básníky země“ kladl Zahradníčka a Hrubína. I jeho posudek vyvolal v táboře ruralistů velkou odezvu. Tato diskuse se však rozvíjí až v roce 1936.

V roce 1933 se však heslo ruralismu stále ještě obsahově neustálilo a jeho definice různě kolísaly. Antonín Paleček byl žurnalista a historik,¹³⁴ celoživotní propagátor kulturního rozvoje venkova. Jeho snahou bylo nivelizovat antagonismus mezi venkovem a městem právě pozvednutím kulturní úrovně venkova a smířením obou stran. Jednou z jeho metod bylo například zřízení letních táborů, jichž se měli účastnit jak zástupci městské inteligence, tak mládež z venkova. Sám jeden takový tábor zorganizoval v roce 1931 na Sázavě. V roce 1933 vydává publikaci *Nové selství*, v níž podává teoretický výklad svého pojetí ruralismu. Ve svých závěrech se hodně opíral o výsledky sociologické, sociologii venkova nazýval rurální sociologií: „Jedním z prvních výsledků této nové vědy bude zajisté, že jakékoliv zásadní oddělování vesnice od města nebo dokonce stavení jich proti sobě je těžko proveditelné a v zásadě pochybené. [...] Veliké procento našeho městského lidu narodilo se na vsi a ostatní tam mají své příbuzenstvo. Biologicky vyrůstá tedy vesnice i město z téhož kořene.“¹³⁵ V rámci své koncepce rozlišil pojem agrarismus, který vnímá spíše politicky jako pokrok hospodářský i mravní vůči selství feudálnímu¹³⁶ a jako jistou opozici vůči industrialismu: „Agrarismus politický je hnutí obranné, usilující o lepší podmínky rolnického stavu metodami a prostředky, jež se již dávno osvědčily u stavů ostatních. [...] Od politického agrarismu třeba odlišovati nepolitický ruralismus. Obě dvě hnutí mají společný cíl, jímž je mravní a hmotné povznesení venkova, pracují však k němu každé svým vlastním způsobem. Ruralismus je možno považovat za novou fázi nepolitického agrarismu, tj. civilizačního procesu zemědělského stavu.“¹³⁷ Paleček hledal vzory v americkém ruralismu, který mohl poznat při svých studiích v Americe. Jeho přednosti spatřuje v důrazu na mravní zásady a výchovu k tělesné zdatnosti a k sociálnímu citění, na těchto základech chce budovat nový typ zemědělce, nové selské společnosti. Jeho formulace mohou připomenout touhu po stvoření nového člověka v rámci

František Bidlo: Jan Čep coby ruralista.

¹³² -ček: Hurrá ruralismus! *Řád* 1, 1933–1934, s. 181.

¹³³ Lašek, Miloš: Vidění spisovatele Jana Čepa. *Osvěta venkova* 4, 1933, č. 6, s. 106.

¹³⁴ Miller, Daniel E.: Antonín Paleček: novinář, ale i politik a historik. In: Rašticová, Blanka (ed.): *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století*. Slovácké muzeum, Uherské Hradiště 2006, s. 187.

¹³⁵ Paleček, Antonín: *Nové selství*. Orbis, Praha 1933, s. 28.

¹³⁶ Tamtéž, s. 43.

¹³⁷ Tamtéž, s. 50 a 59.

avantgardních požadavků umění, také Palečkovi jde o zcela nový pohled na selství, a to zejména proto, aby byla nová selská společnost rovnocenná s městem „nejen pokud se týče hospodářské a politické vyspělosti, ale i jako samostatný, tvořivý organism kulturní“.¹³⁸ V kulturní zaostalosti venkova spatřoval největší nedostatek, zatímco v mravní stránce naopak přednost, venkovského člověka viděl mravně méně narušeného a čistšího než městského. Kulturu a mravnost chápal jako spojené nádoby, které však ve městě zůstávají oddělené: „Město odděluje nejen kulturu od mravnosti, ale má kromě tohoto ještě zvláštní osobité chápání snah sociálních. Jest zřejmé, že z jeho kulturního chaosu a mravní dezintegrace nemůže si vesnice bráti vzor, že napodobování dnešních kulturních snah a institucí města je pochybené a vesnici zpravidla neprospěje.“¹³⁹

Venkov se tedy má stát rovnoprávným městu, ale není vlastně proč, když město je na tom ještě hůř. Vzniká tu tedy určitý paradox, který do jisté míry také odhaloval zakomplexovanost vesnické společnosti. Touha vyrovnat se městu si protřečí s jeho kritikou. Z tohoto pohledu vyznívá celé ruralistické hnutí velmi ideologicky, ačkoliv to je přesně to, čemu se brání. Neustálá propagace spolupráce venkova s městem a touha zasypat propast mezi těmito společenstvími se spíše jeví jako snaha podpořit a do jisté míry ospravedlnit vůdčí agrární politiku, která se s kritikami venkova jako prostředí značně zaostalého a nekulturního musela vyrovnat. Paleček se snaží na základě politické dominance agrární strany odůvodnit i možnost dominance na poli kulturním: „Stal-li se zemědělec ve světě politickém středem, jenž umožňuje aktivní spolupráci při budování státu i skupinám stojícím ve staletém ideovém a zájmovém boji, není důvodů, proč by se neměl stát podobným středem i ve světě kulturním.“¹⁴⁰ Nerespektování kulturní úrovně venkovského tisku výstižně vyjadřuje kreslený vtip Františka Bidla, který vyšel v roce 1933 v *Listech pro umění a kritiku*, v němž se kulturní rubriky ujímá místo redaktora redaktorova kobyla, která ji dokáže napsat stejně tak dobře, ne-li lépe.

Antonín Matula se k definici pojmu vrací také ve své knize z roku 1933 *Hlasy země v evropských literaturách*. Mimo jiné tu přiznává, že Albert Pražák pro stejný obsah užívá pojmu rustikalismus a v literární vědě se užívá pojmu regionalismus. Klade tedy tyto tři pojmy bez rozdílu vedle sebe. V hodnocení venkovanství coby mravně vyššího se shoduje s Antonínem Palečkem. Uvádí několik mravně narušených románů z ciziny, které u nás byly přeloženy (Cocteau: *Hrozná děti*, Colette: *Mitsou*, *Prostopášná naiuka*, Dessesaignes: *Jinošství* atd.) a do protikladu ke vzorovému Gionovu románu *Hlasy země* klade román Stefana Zweiga *Dobrodružství života*, na němž ukazuje nízkou a zvrhlou námětovou úroveň z městského prostředí oproti rurálním tématům. I v tomto se shoduje Matula s Palečkem, ruralismus má mít také pedagogickou funkci, má vychovávat. Na rozdíl od Palečka se však netají propojením ruralismu s politickým pozadím: „Půda je nejlepším zajištěním prostoru, potřebného pro svobodný národ, zemědělská práce je naším nejvlastnějším národním podnikáním, duševno vesničanova je cennou operační základnou pro mír v národě i mezi národy. Národy, odcizené rodné hroudě hmotně i duchovně, jsou příliš lákavým terénem pro pokusnictví a politickou, sociální, kulturní i hospodářskou přestavbu světa.“¹⁴¹ Matula spojil ruralismus přímo i s péčí o národ, podsouvá mu také vlastenecké poslání a zásluhy za mír, činí z něj obranný val proti revoluci a anarchii. Ruralismus se tedy jeví jako velmi striktní a mravně velmi okleštěný model, který má za úkol udržovat poslušnost, držet se osvědčených cest v umění, neexperimentovat.

František Bidlo: Pegas v kulturní cí.

těž, s. 63.

těž, s. 68.

těž, s. 73.

Matula, Antonín: *Hlasy země v evropských literaturách*. Svobodné učení Praha 1933, s. 15.

Matula ve své publikaci dále uvádí, které z románů tohoto typu byly u nás přeloženy z cizích jazyků, přičemž od roku 1920 do roku 1929 jich bylo přeloženo asi patnáct a od roku 1930 do roku 1933 pak asi dvanáct. Překlady selských románů tedy rapidně narůstají v 30. letech a jako nejpłodnější rok se v tomto směru jeví rok 1932, kdy byl přeložen z francouzštiny *Pahorek* Jeana Giona, Pourratův *Kašpar z hor*, dále Johana Bojera *Pod koly osudu*, Olava Dunna *Lidé z Juviku* (z norštiny), Konstantina Gorbunova *Ledy pukají* (z ruštiny) a *Soumrak rodu Alardů* od anglické spisovatelky Sheily Kaye-Smith. Romány značně odlišné tematicky i stylově spojuje pouze venkovské prostředí, ať už se jedná o venkov norský, ruský, anglický, nebo francouzský. Otázkou je, zda všechny tyto romány zasluhují označení „selské“, jak je Matula jmenuje. Tendence najít a pojmenovat tyto romány jako selské spíše směřuje k touze propojit a identifikovat se se světovou literaturou a jejími náměty, než že by tyto romány spojovala selská tematika. Ačkoliv je nepopíratelné, a A. Paleček to také ve své publikaci dokumentuje, že hnutí ruralistické mělo velkou odezvu nejprve zejména v Americe, kde však byli jeho propagátory nikoliv zemědělci, ale univerzitní profesori a kulturní pracovníci,¹⁴² dále také v Dánsku, kde rovněž zapustilo kořeny jako hnutí sociálně pedagogické,¹⁴³ jako tomu bylo v českém prostředí, přesto je situace v českém prostředí vlivem pozemkové reformy a potřeby její snahy podepřít i kulturně, poněkud odlišná.

Bohužel sama úroveň Matulova románu *Tělo, svět, ďábla* připomíná spíše žánr červené knihovny než hluboké a mystické vyjádření propojení člověka s půdou. Vedle velmi laciné dějové milostné zápletky stojí ne příliš vhodně implementované výroky o lásce k zemi: „Lidé se rádi smějí nadšením z přírody, domnívají se, že je projevem prostoduchosti. Proč se smát citovému hnutí, které tryská z tak čistého pramene, jakým je soulad mezi člověkem a přírodou? [...] Cítil jsem vždy nechuť k požitkům v zakouřených hospodách a kavárnách. Odpočinek po práci na stráni, vonící materiádouškou, jahodami nebo malinami, to je něco docela jiného. Nestydím se za své nadšení pro přírodu.“¹⁴⁴ Oslava přírody vyznívá spíše jako obhajoba proti vysmívání, obhajoba lásky k přírodě, která se jaksí nenosí a může být předmětem kritiky. Zdůrazňování čistoty venkova oproti špině města je pak jedním z velmi oblíbených klišé, jimiž je poznamenáno téměř každé dílo s venkovskou tematikou.

V prózách Zdeňka Róna je tohoto protikladu rovněž často užíváno. Město zde však nabývá kladných hodnot kvůli škole a vzdělanosti, kterou může poskytnout. Ve většině případů je však tato vzdělanost příliš vysoká hodnota vyžadující od vesnického člověka oběti, které nemůže poskytnout. V téměř vždy velmi sentimentálně laděných případech se obětí chudoby městem poznamenaná vrací na venkov jako k spasitelné ozdravující matce, která dodá člověku energii a vrátí mu městem zkažené zdraví. V románu *Něco vydržíme* se mladý nadaný student musí navrátit na venkov, aby zastoupil místo po svém zesnulém otci a postaral se o matku a sourozence. V souboru povídek *Než bude pozdě* se pak předmětem vyprávění stávají lásky z města, popřípadě se na lásky z vesnice dívá vypravěč kukátkem velkoměsta. Mezi oběma prostředím vždy však zeje nepřekročitelná propast. Člověk je nucen volit jedno, nebo druhé. V povídce *Po svém* se pak navracení se z úřednického prostředí do sedlačiny vnímá jako vítězství rodné hroudy. U Róna se častým hybatelem věcí stává sentiment a soucit, které jako by byly vlastnější vesnickému člověku, zatímco u města tyto aspekty chybí. Sentiment je vystupňován naturalistickým líčením největších lidských tragedií, které stojí vedle velmi humánně a eticky řešených

JEAN GIONO

PAHOREK

ROMÁN

EDICE ATLANTIS BRNO

Jean Giono: *Pahorek* (1932).

¹⁴² Paleček, Antonín: *Nové selství*. Orbis, Praha 1933, s. 59.

¹⁴³ Tamtéž, s. 61.

¹⁴⁴ Matula, Antonín: *Tělo, svět, ďábla*. Sfinx, Praha 1933, s. 22.

JOSEF KOUDELÁK

Vrata tmy

NAKLADATEL Č. BERAN OLMOUC

Josef Koudelák: *Vrata tmy* (1932).
Obálku navrhl Aljo Beran.

situací pomoci mezi lidmi, ať se jedná o vyřešení nepřátelského vztahu mezi sousedy, mezi manželi, mezi vesničany. Díky duchovně prosvícenému sentimentu se všechny nejhrůznější životní okamžiky stávají smířlivou poutí životem, který je nakonec vždy bohatě naplněn. Venkov u Róna zůstává poněkud zklamaný ve své vzdálenosti vůči městu, které skýtá tolik rozkoší a krásy, avšak zůstává navždy zdrojem těch nejryzejších lidských citů a povah, jejichž vrcholem je postava Pitra z povídky *Na cestě k lidem*. Příběh člověka, který v životě přišel o všechno a má nárok být vůči lidem nevraživý a který nakonec nasazuje vlastní život, aby zachránil majetek druhých. V této až křečovitě altruisticky vykreslené postavě vrcholí Rónovo zobrazení vesnického člověka jako prázákladu lidství v jeho nejryzejší podobě.

Podobně křečovitě vyznívá obhajoba vesnice také v Koudelákově románu *Vrata tmy*, kde se již laciná milostná zápletka poněkud ztrácí v rozmáchlými tahy naznačeném zemědělském koloběhu práce. Vesnice je zde vykreslena v ohrožení novými a moderními vymoženky kultury, jako je jazz, sport, moderní tance a podobně. Ačkoliv je zřejmé, že tyto věci existují a nelze se před jejich vlivem ubránit, přesto je třeba krásu vesnice zachránit v její ryze: „Podlehl jsem na čas klamnému hlasu doby. Město mě tomu učilo, v tom utvrzovalo. Ale každý krok, jež jsem dělal podle hlasu doby, mě odváděl od pravého života a světla do pusté a neúrodné tmy. Smysl života jsem našel na vsi. I sebe jsem tam našel, svou podstatu a pravou tvář. Poznal jsem, že štěstí rodí se docela z těch malinkých věcí kolem nás. Z kvítka, skřivana, hroudy, hrnka mléka a kusu chleba. Skloňte jen hlavu k zemi, k její tváři (třeba při osévání), která salá zdravím, a nebudete chtít být nikde jinde, než jenom zas při ní!“¹⁴⁵

Výdobytky kultury, které se na vesnici také dostanou, jsou spíš na obtíž – jazz či tango se stávají mravním ohrožením. Vesnice si klade vysoké nároky na mravnost a její udržení, stává se jakýmsi nepsaným strážcem mravního zákona, který spočívá zejména v neměnnosti. Co je od pradávna, je dobré a mravné, co přichází, je vždy ohrožující pradávné slavnosti a rituály. Móda v oblékání ohrožuje kroje, které se příliš nevyvíjí, jejich krása je nadčasová, protože krásné a dobré je to, co je neměnné a stálé. Čistota vesnice nesmí být porušena kulturou, která není duchovním završením hmotného základu vesnice. Duchovní završení je pouze ve vesnici samé, v jejím trvání, v její věčnosti, harmonii, v jejím fungování na principu přírodním, není jím ani transcendentno – transcendence, Bůh zde funguje spíše jako součást mystického řádu, Bůh je přirozeně vklíněn do přírody, která sama o sobě je natolik kouzelná, že její pravidla musí řídit jedině Bůh, bez něž by se obrovské kolo nedalo nikdy do pohybu, semeno by bylo marně zaseto a pole by se orala marně. Bůh tedy vnitřně patří do vesnického nazírání na svět, ale nikoliv jako cíl hledání, nejvyšší touha, ale jako první hybatel, bez něhož by nebylo rozkoše z hmoty, z jejího růstu a naplnění. Transcendentno slouží spíše jako posvětitel koloběhu hmoty.

Josef Knap vydal v roce 1934 román *Cizinec*, který se o oslavu půdy pokusil pomocí negativu, nikoliv vylíčením lásky a vztahu k půdě, ale naopak popisem lhostejnosti. Knap vykresluje hlavního hrdinu jako člověka, který do kraje přichází, aby si na propachtovaném statku vydělal peníze. Ty si navíc přivydělává svozem dříví z místních lesů napadených mniškou. Plánuje si koupit vlastní statek, ale proto nejprve potřebuje získat kapitál. Jeho vztah k půdě je tedy čistě ziskový. Navíc pochází z kraje rovinatějšího a úrodnějšího, a tak na místní horskou půdu poněkud nevraží, protože mu za stejnou práci neposkytne tentýž užitek. Celý jeho projekt nakonec krachuje, on se jako osobnost

¹⁴⁵ Koudelák, Josef: *Vrata tmy*. Čeněk Beran, Olomouc 1932, s. 163.

hroutí, po neúspěšném pokusu o sebevraždu trpí duševní poruchou. Jeho osobnost je narušena a nakonec umírá v naprosté ztrátě sama sebe, sám, uzavřen ve svém vlastním nepochopitelném světě. Knap zde líčí příklad hospodáře, jehož spojení s půdou nemá onen mystický a duchovní význam, ale je orientován čistě ekonomicky. Takový vztah se jeví jako neplodný, neposkytující úrodu, je bez duchovního spojení. Duchovno spočívá právě v harmonii, v neměnnosti, v stálosti půdy, rodné hroudy, která k sobě člověka mysticky připoutá, když to neudělá, jak je to v případě *Cizince*, pak nastane tragédie, člověk bez lásky k půdě, toužící jen po zisku, hyne, to není sedlák, to není hospodář, to je kapitalista, ten musí odejít, tomu se nedaří ani pole, ani manželství, ale pokud člověk pochopí půdu a vnitřně s ní sroste, to je ono duchovní naplnění a možnost osmyslnit venkovskou práci a dřinu. Na rozdíl od Matulových románů však Knapovo dílo postrádá ideologické pasáže a mentorování o lásce k půdě. Všechno je vyjádřeno v samotném ději, který je obohacen více psychologickými průniky do nitra postav.

Román se v recenzích dočkal také shovívavějšího přijetí než ostatní ruralistické romány. Karel Sezima ho ve své recenzi v *Lumíru* z roku 1934 kladl za příklad románu regionalistického, v němž člověk, pokud není sžít se svým krajem a nemá k němu citový vztah, nemůže ho ani pochopit a sklidit z něj úrodu. V regionalistickém románu funguje kraj jako živoucí organismus, k němuž je třeba podle toho přistupovat: „Josef Knap povýšiv krajinu na opravdového a to mocnějšího hrdinu, s nímž jako s osudem marně zápasí vlastní lidský protagonista, nazírá ji za tohoto nerovného boje nicméně mediem slabšího svého reka.“¹⁴⁶ Sezima povýšil regionalistický román nad ruralistický, v němž vidí jen zástěrku pro průměrnost. V *Osvětě venkova* se také objevuje recenze pod názvem *Náš Josef Knap*, v níž autor pod pseudonymem M. usiluje Knapovu prózu včlenit do kontextu selských románů a akcent regionalismu zde není příliš zdůrazněn. Je však zřejmé, že pojem regionalismu byl snáze přijatelný než ruralismus. Pojem regionalismu byl spjat zejména s autory francouzské provenience, kteří byli u nás hojně překládáni a čtení. V *Brázdě* z roku 1927 se k prózám Ch. F. Ramuze obrací Doubravka Raisová, v roce 1931–1932 se ve svém *Zápisníku* věnuje Ramuzovi F. X. Šalda. Pojetí venkova v regionalistické literatuře se však trochu odlišuje od ruralistického vnímání. Regionalisty nezajímá primárně půda a práce na rodném gruntu, nesoustředí se tolik na jednotlivé zvyky a tradice, jejichž popisem se tak rád probírá třeba Nor anebo Koudelák, ale snaží se postihnout jakousi mystickou duši celého kraje, který je součástí mystického přírodního koloběhu a zároveň má své krajové zvláštnosti. Většinou se účastníkem těchto románů stávají hrdinové podhorských oblastí, v nichž specifika kraje lépe vyniknou a v nichž se tolik neklade důraz na zisky a úrodu, protože ta je tam spíše jen otázkou užití než nějakých spekulací a zisků. V Ramuzově povídce *Kdyby se slunce nevrátilo* se podhorská oblast připravuje na svět bez světla, bez slunce. Tato apokalyptická povídka má velmi málo podobného s moravskými selskými romány plnými slunce a úrody, v nichž se řeší spíše majetkové otázky ohledně gruntů, a pokud se i zde objevuje něco apokalyptického, je to vyjádřeno ve zhoršující se morálce mládeže, než že by to vycházelo z nějaké tajemné a mystické příčiny, jako je tomu u Ramuze: „Ramuz je pantheistou Slunce, země, vesmírná příroda, to vše je mu vlastně pramenem života, člověk je produktem těchto bohů nebo aspoň elementem jimi udržovaným,“¹⁴⁷ píše Doubravka Raisová v recenzi na jeho překlady povídek ve XXX. ročníku *Ženského světa*. Tento pantheismus spočívá právě v neustálém a věčném koloběhu hmoty. Tento

JOSEF KNAP
C I Z I N E C
SESTÉ VYDÁNÍ

V PRAZE
TOPICOVA EDICE 1941

Josef Knap: *Cizinec* (1941). Autorem dřevorytu na obálce je Cyril Bouda.

¹⁴⁶ Sezima, Karel: XXVII. Josefa Knapa „Cizinec“. *Lumír* 60, 1934, č. 9–10, s. 527.

¹⁴⁷ Raisová, Doubravka: Charles Ferdinand Ramuz – mystik venkova. *Brázda* 8, 1927, s. 24.

koloběh je zde znázorněn na příkladu kojící matky v okamžiku, kdy se slunce znovu vrací. Tak jako slunce zajišťuje život všem, tak také matka kojící své dítě zůstává harmonickou součástí tohoto koloběhu. Stres z nadcházejícího konce těsně před východem slunce a plačící dítě, vše náhle ustává v poznání, že se kolo nezastavilo a vše se točí dál: „Sedla si u okna, rozepjala živůtek; křik náhle přestal. Vzala koneček prsu mezi prsty, sklání se dopředu; hlavinka s jemným ptačím chmýřím uhnula stranou. Ústa byla jako železo přitahované magnetem; a ozval se lahodný zvuk, to proto, že cosi ze mě přechází do něho, cosi obíhá.“¹⁴⁸

Šalda na tomto typu regionalismu oceňuje také „přímé zírání na skutečnost, jeho naivní konkrétnost nelišící mezi skutečností a snem“, které bylo ve Francii považováno za způsob vývoje realismu. Pro Šaldu se však stává francouzský regionalismus výzvou pro porovnání s tím, co je jím nazýváno v Čechách: „Máme také svůj regionalism, pokusy o umění krajové, snahu o literární autonomii, ale plody a výsledky tohoto usilování nebývám často nadšen. Pravidelně se utíká do regionalismu básnická slabost se zastaralými a odloženými již metodami básnické tvorby; všecko, co dosloužilo v umění t. zv. celonárodním a velkonárodním, koketování s reakcionářstvím, klišé a šablony, falešná lidovost a padělaný svéráz. Odtud méněcennost a pochybná hodnota velké většiny tohoto, co pluje u nás pod vlajkou krajovosti nebo autonomie.“¹⁴⁹

Vztah ke krajině v pojetí Bedřicha Fučíka

Bedřich Fučík byl kritikem, který ve svých statích věnoval poměrně velký prostor vztahu mezi básníkem a jeho krajem. V textu pravděpodobně z roku 1932, *Básníci západní Moravy*, rozebírá díla Otokara Březiny, Jakuba Demla, Petra Křičky, Vítězslava Nezvala a Jana Zahradníčka. Kritérium výběru je krajové, Fučík vidí v těchto autorech jakousi krajovou spřízněnost, ačkoliv není na první pohled znatelná. Jeho regionalismus, můžeme-li o něm v tomto případě vůbec mluvit, nehodnotí povrchové aspekty díla těchto autorů, nezaměřuje se na dialekt nebo způsob vyjadřování, nehodnotí znázorňování zvyků ani vystižení krajových reálií, protože u básníků se nic takového většinou neočekává a už vůbec ne u výše jmenovaných. Fučík svůj výběr sám vysvětluje: „Krása je všude, má jen v jiném kraji jiný přízvuk. A o to jde. Co by tedy bylo spojovacím a poznávacím znamením mezi básníky Západní Moravy? Nic víc a nic méně než láska k rodnému kraji, ke kraji, který je jenom jeden, a láska tato bere na sebe přízvuk a barvu tohoto kraje; je to láska k zemi, láska zarputilá, nějak selsky tvrdá a nesentimentální, láska vášnivá, ale mlčelivá až k utrpení. [...] a troufám si říci, že básníci milují svou půdu právě pro chudobu, utrpení a smutek svého kraje, který je naučil vidět slávu tohoto smutku a této chudoby.“¹⁵⁰

Dále upozorňuje, že vztah básníků k jejich kraji není vyslovován přímo, ale že se tak děje mnohdy v obecnějších popisech přírody, z nichž se dá předpokládat, jaký kout přírody básník zrovna viděl a který ho inspiroval. Jejich vztah ke kraji je tedy i vztahem k přírodě a jejím projevům, který vnímají jako mystické zážitky u Březiny, jako oddanou lásku u Demla. U Jakuba Demla spatřoval Fučík tento vztah jako nejsilnější a nazývá jej básníkem nejkrasovějším, ačkoliv se distancuje přesně od toho, čím se regionalismus podle kdyňské ankety vyznačoval: „Jeho pojetí rodné země a kraje nemá nic společného s lokálním patriotismem anebo folkloristickými pestrými barvičkami. [...] Láska ke kraji

¹⁴⁸ Ramuz, Charles-Ferdinand: *Příběhy z hor*. Odeon, Praha 1989, s. 290.

¹⁴⁹ Šalda, F. X.: Nový typ básnického regionalismu: C. F. Ramuz. *Šaldův zápisník* 4, 1931–1932. Československý spisovatel, Praha 1991, s. 22.

¹⁵⁰ Fučík, Bedřich: *Básníci západní Moravy* [1932]. In: Fučík, Bedřich: *Rodná krajina básníka*. Triáda, Praha 2003, s. 56.

znamená mu všechny předpoklady života čestného a spravedlivého. Rodný kraj, láska k němu jsou mu synonyma pro věrnost ke všemu, v čem se zrodil, k rodu, náboženství a národu. Věrnost k rodné zemi znamená mu předpoklad vši původnosti.¹⁵¹

Fučík se zaměřuje zejména na krajinu jako odraz nejtajnějších dějů, jež je schopen vnímat jenom básník, a kraj je tím, co pro tyto básníky znamená inspiraci, jak ze sebe vydat to nejemělečtější vyjádření. Pokud se básník inspiruje v přírodě, je ochráněn před pokryteckým napodobováním cizích vzorů, nemusí se bát povrchní modernosti a snahy přizpůsobovat se křečovitě novým směrům a stylům: „Opakuji: tam, kde je Deml svému kraji nejbliž, je i nejemělečtější. Jeho slovo, které i jinak je žurnalisticky neohmatané, svítí původností, je plné, sonorní, úderné a přesvědčivé.“¹⁵² „Básník nemluví o barvách, nýbrž o osudu, ve dvou třech větách je celý – řekněme – román takového kvítka viděného jako živoucího tvora, román, kde pozadím není jen potok či mez, na němž vyrostlo, nýbrž celý život národa, jeho zvyky, mrav a osud.“¹⁵³ Fučík tedy nakonec oceňuje to, co je vlastní i selským románům od Baara, Nora, Matuly či Koudeláka: tedy zachycení mravů, zvyků národa a lidu vesnického.

Poněkud jinak charakterizuje Fučík vztah Petra Křičky ke svému kraji, zatímco u Demla byl vztah ke kraji velmi úzký a osobní, kraj mu je partnerem v dialogu, u Křičky zůstává spíš jen touha a stesk: „Křičkovi je kraj útočištěm, idylou, v níž je dobře pobýt. Z nedostatku přítomnosti kraje vzniká u Křičky sladký smutek a roztoužení.“¹⁵⁴ Fučík nevidí v Křičkovi takový přínos pro českou poezii jako třeba v Demlovi, ale hodnotí na něm právě onen teskný výraz ve vztahu ke kraji.

Vztah k rodné krajině pozoruje také u básníků mladší generace, jakými byli Nezval a Zahradníček, které ještě nepovažuje za úplně vyzrálé básníky. V Nezvalovi i Zahradníčkovi však vidí velké naděje. Zatímco Nezvala charakterizuje jako velký talent, ale neukázněný, v Zahradníčkovi spatřuje nové možnosti: „I bez lokálního patriotismu, z něhož mě nepodezírejte, je možno říci, že v Zahradníčkovi roste západní Moravě nový poeta dobrého zvuku.“¹⁵⁵ Ačkoliv se Fučík vědomě snaží distancovat od toho, aby spojoval Zahradníčkovo pojetí kraje s dobově módním vztahováním se k půdě u ruralismu nebo ke kraji u regionalismu, závěr svých úvah o básnících západní Moravy přesto uzavírá v duchu idejí selského pojmání světa: „Je to radostné a silné vědomí, že nejsme sami, že jsme přijali své dílo již načaté a že je dokonalejší máme odkázat dál, že jsme článkem nekonečného řetězu, jenž je osudem národa a jeho dějin.“¹⁵⁶

K těmto dvěma nejmladším básníkům se v podobném duchu vrací ještě jednou ve stati Nezval – Zahradníček, která vznikla pravděpodobně někdy v roce 1933. Hned v úvodních slovech znovu vyslovuje to, co bylo vlastně krédem básníků selství, jak ruralisty nazval Josef Knap, ale i regionalistů v pojetí Fischerové, tedy návrat k půdě a ke svému kraji jako k jistotě, která nemůže nikdy zklamat, protože sama je pokladem, který ve světě není možno nalézt: „V dnešním zmatku myšlenkovém je třeba se vracet k základním jistotám životním, a od nich teprve se znova orientovat na všechny světové strany. Jednou z největších našich jistot je země, s níž je spjat osud člověka navždy. Věříme-li v existenci půdy, po níž chodíme, uvěříme snadněji i jiným souvislostem a závislostem z ní vyplývajícím, uvěříme-li v její svéráznost, ba víc, v její jedinečnost, je tím dána nedělitelnost osudu našeho a jejího. I kdybychom si neuvědomovali tato krásná a těžká pouta lásky a osudu, nemění to nic na tom, že jsou v nich ztájena gesta našich rukou, pohled našich očí, tep našich srdcí.“¹⁵⁷

Bedřich Fučík na zápraží rodného domu (přelom 20. a 30. let).

¹⁵¹ Tamtéž, s. 65.

¹⁵² Tamtéž, s. 67.

¹⁵³ Tamtéž, s. 68.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 71.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 78.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 79.

¹⁵⁷ Fučík, Bedřich: Nezval – Zahradníček [1933]. In: Fučík, Bedřich: *Rodná krajina básníka*. Triáda, Praha 2003, s. 143.

Fučík se tedy stejně jako ruralisté obrací k půdě jako k jistotě. Liší se však v pojetí toho, jak tuto ideu půdy a selství zobrazovat. Fučíkovy požadavky jsou z hlediska uměleckého řádově o několik pater výš než u ruralistů, na prvním místě stojí u Fučíka umělec a jeho dílo a teprve pak idea. U ruralistů je tomu bohužel mnohdy naopak a je to jeden z důvodů, proč se tento směr stal terčem mnohých kritických a ironických poznámek.

Nicméně je patrné, že návrat k půdě, k rodu, k národu, k pokrevním vazbám nebyl ojedinělým výmyslem několika autorů fandících vesnici a zemědělským pracím, stejně jako to nebyl jen politický požadavek, který měl za cíl zpopularizovat vesnici a její kulturu. Celé směřování je velmi široký proud s mnoha slepými rameny, v nichž to již notně zapáchá stojatými vodami, ale také s mnoha úzkými průplavy, které jsou velmi dynamické a mají potenciál pokračovat dál. Pokud bychom chtěli osudy těchto tendencí sledovat v druhé půli 30. let, viděli bychom, že se tento proud na mnoha místech ještě zesílí.